

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Bethlehem in de Bangert : een historische en archeologische studie naar de ontwikkeling van een vrouwenklooster onder de Orde van het Heilig Kruis in het buitengebied van Hoorn (1475-1572)

Schrickx, C.P.

Citation

Schrickx, C. P. (2015, May 19). *Bethlehem in de Bangert : een historische en archeologische studie naar de ontwikkeling van een vrouwenklooster onder de Orde van het Heilig Kruis in het buitengebied van Hoorn (1475-1572)*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/33034>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/33034>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/33034> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Schrickx, Christianus Petrus (Christiaan)

Title: Bethlehem in de Bangert : een historische en archeologische studie naar de ontwikkeling van een vrouwenklooster onder de Orde van het Heilig Kruis in het buitengebied van Hoorn (1475-1572)

Issue Date: 2015-05-19

TIS AL VERLOREN GHEBEDN OFT GESCHETEN

ICK HEB DE BESTE CANSE GHESTREKEN

1566

10-1 Detail van een gravure van de Beeldenstorm uit 1566. De geuzen slaan de heiligenbeelden en andere Roomse voorwerpen stuk en vegen deze weg.

10

Neergang en einde van het klooster

10.1 Inleiding

Omstreeks het jaar 1548 was er een keerpunt in de geschiedenis van Bethlehem. In hoofdstuk 5 en 6 is het geestelijke en materiële succes van het klooster beschreven. In hoofdstuk 7 hebben we gezien dat het klooster uitgroeide tot een groot complex met een brouwhuis, bijgebouwen, een poortgebouw en ommuring. De bouwwerkzaamheden werden ergens eind jaren veertig van de 16de eeuw afgerond. Bethlehem had een goed bestuur onder de kruisbroeders, kende een groot aantal begunstigingen in de vorm van de stichtingen van memories en genoeg toeloop van nieuwe zusters. Zowel instrumenteel als participatief was de devotie in de tijd dat de kruisbroeders het gezag over het klooster overnamen, nog altijd groot. Maar terloops is in die hoofdstukken een kentering aangestipt. Het aantal bestellingen van memories nam snel af; na 1548 zijn nog maar twee nieuwe memories in de kalender in het statutenboek geschreven. In 1548 lijkt zich een crisis in de gemeenschap te hebben voorgedaan, mogelijk ten gevolge van slechte agrarische opbrengsten en ziekte. Waren er al eerder tekenen van mindere tijden? Kwam Bethlehem de klap van de jaren veertig nog te boven? En hoe verging het de zusters van Bethlehem verder? Dit hoofdstuk handelt over de neergang en uiteindelijke opheffing van het klooster en is de tegenhanger van hoofdstuk 4 waarin de groei van het klooster onder de aandacht staat. Centraal staat hier de vraag wanneer de levenskracht van klooster Bethlehem begon te tanen en wat de achterliggende oorzaken hiervan waren.

10.2 Een veranderde houding van de omgeving

In het memorieboek staan vanaf 1548 tot en met het jaar 1554 geen professies genoteerd. Dit kan te maken hebben met een slechte boekhouding, bijvoorbeeld door ziekte van de procuratrix en het ontbreken van een overdracht van haar taken aan haar opvolgster. Het is ook mogelijk dat gedurende die jaren werkelijk geen nieuwe vrouwen meer zijn ingetreden. Dit kan een bewuste keuze van het klooster zijn geweest vanwege de slechte omstandigheden en het grote aantal zusters dat al in het convent zat. Sinds 1555 lijkt de participatieve devotie weer aan te trekken. Vanaf dat jaar tot en met 1560 deden acht vrouwen hun professie. Vanaf 1561 tot en met 1573 deden nog vijf vrouwen professie. Hoewel gemiddeld genomen minder vrouwen in het klooster intraden dan gedurende de jaren twintig, dertig en veertig van de 16de eeuw, is geen dramatisch verval te zien. Hetzelfde zien we overigens bij het klooster Pietersdal. Voor 1540 traden 48 personen in het klooster in (0,6 persoon per jaar) en na 1540 19 personen (nog altijd 0,6 persoon per jaar).¹ Van een afname is wel sprake als we het over de instrumentele devotie hebben. Na 1548 zijn slechts twee nieuwe memories bij Bethlehem geboekt. De bevolking keerde zich kenmerkend af van het klooster. Dat had grote financiële gevolgen.

De tijden waren veranderd. Dit had alles te maken met de opkomst van het protestantisme. De precieze factoren die hierbij een rol hebben gespeeld, de wijze waarop het protestantisme zich onder de

1 Janssen, *Oord van helder licht*, 83 en 140.

bevolking verspreidde en de verklaringen voor het uiteindelijke succes van de hervorming zijn thema's die buiten het bestek van deze studie vallen. Van belang zijn hier enkele concrete data en gebeurtenissen in West-Friesland en dan vooral die welke direct betrekking hebben op de conventen en kloosters. Volgens rector Voets, die in 1946 een drietal artikelen aan de hervorming in West-Friesland heeft gewijd, was de voedingsbodem voor het protestantisme in deze regio de geldzucht, zedenloosheid en het gebrek aan geloofskennis van de geestelijkheid. Hij geeft tal van voorbeelden van dekenen en andere geestelijken die zich in de 15de en 16de eeuw aan machtsmisbruik schuldig maakten. Een citaat dat dit illustreert, is de uitspraak die deken Otto (1506-1513) naar aanleiding van een canoniek proces tegen Claes Remmentdochter tegen haar familie zou hebben gedaan: 'Hadde Claes my ghegeven drie gouden gulden, ick soudet wel anders geschikt hebben.'² Hij noemt ook diverse voorbeelden van dekenen en priesters die samenwoonden met een vrouw of zelfs kinderen hadden. Deken Graeff (ca. 1553-1556) had een zoon en een dochter Magdalena, die in een klooster werd gestopt.³ Een ander voorbeeld is Anthonius Laurensz., die pastoor was van de kerk van Zwaag, niet ver verwijderd van Bethlehem, tussen circa 1508 en 1554.⁴ Hij drukte meer dan veertig jaar lang zijn stempel op het geestelijk leven van Zwaag en dat was bepaald niet positief. Noordeloos verzucht in een artikel uit 1931 dat het hem 'helaas niet mogelijk was van deze zielzorger iets goeds te vertellen.'⁵ In zijn ongepubliceerde aantekeningen laat hij zich nog negatiever uit. Hij vindt de pastoor een 'volmaakt beeld van geestelijke ellende' en is van mening dat hij 'nimmer priester had moeten worden.'⁶ Anthonius Laurensz. leefde voortdurend in conflict met zijn parochianen vanwege zijn voor een pastoor onwaardige gedrag. Hij hield er een vrouw op na, had kinderen, was meer boer dan pastoor, maakte ruzie, verzaakte zijn pastorale plichten en misbruikte zijn positie. De situatie was zo erg dat de volledige gemeenschap van Zwaag aan het Domkapittel een klachtenbrief schreef. Zelfs de deken van West-Friesland liet zich laetdunkend over deze pastoor uit: 'Hij heeft een stuck hoers binnen zijn huys, daer hij zeker getal van kinderen bij heeft, die hem hout tot alle boesheyt ende snoheyt.'⁷ De proost weigerde hem uit zijn functie te ontheffen waardoor hij nog jaren pastoor bleef. Bij de interpretaties van Voets en Noordeloos (beide van katholieken huize) van deze historische gegevens kunnen wel enige kanttekeningen worden geplaatst: het hebben van een vrouw en kinderen was voor een pastoor in de 16de eeuw zeker niet ongewoon en de geestelijkheid was bepaald niet uniek in het in onze ogen misbruiken van hun positie. Toch kan wel worden gesteld dat geestelijken als Anthonius Laurensz. een klimaat schiepen waarin de bevolking ontvankelijk was voor geloofsalternatieven.

Het optreden van Maarten Luther in 1517 wordt vaak als het begin van de reformatie beschouwd. Zijn invloed was vanaf de jaren twintig van de 16de eeuw in West-Friesland merkbaar. Aanvankelijk was het Luthers bedoeling de kerk van binnenuit te reformeren. Hij was een goede kennis van Johannes van Mechelen, de prior van het augustijnenklooster in Enkhuizen. Van Mechelen had in Wittenberg gestudeerd en verkreeg daar zijn licentiaat (bevoegdheid tot het onderwijzen in de godgeleerdheid) in 1511, toen hij reeds prior in Enkhuizen was.⁸ Enige tijd later werd hij lid van de senaat van de theologische faculteit in Wittenberg, maar hij heeft geen leerstoel bekleed. Samen met Maarten Luther reisde hij naar Rome om de zaken van de Saksische Congregatie (observantenstroming binnen de Augustijnen) te bepleiten en keerde vervolgens weer terug als prior in Enkhuizen. Van Mechelen en Luther onderhielden een briefwisseling met elkaar. In 1513 ondernam Johannes van Mechelen het initiatief om samen met enkele van zijn medebroeders een nieuw hervormingsgezind klooster in Antwerpen te stichten. Hij werd de eerste prior van dit nieuwe klooster. In 1522 werd Hendrik van Zutphen prior in Antwerpen. Hij was een fanatiek volgeling van Luther, ook na de publicatie van zijn stellingen in 1517. Vanwege zijn Lutherse prediking moest hij uit Antwerpen wegluchten. Hij vond een toevluchtsoord in Enkhuizen

2 Voets, 'Hervorming in West-Friesland', 69.

3 Ibidem, 73-74.

4 Schrickx, 'Mariaklooster', 97-101.

5 Noordeloos, 'Uit de geschiedenis van Zwaag'.

6 WFA, 1512, inv.nr. 49.

7 Brom, 'Archivalia over de proosdij van Westvriesland', 119-120; Joosting, *Proosdij van West-Friesland*, 47-48.

8 Janssen, *Jacobus Praepositus*, 4-5, 223-224 en 232.

en vluchtte vandaar door naar Bremen.⁹ Het klooster in Enkhuizen was deze Lutherse prediker kennelijk welgezind. Vanuit Enkhuizen vluchtten vanaf die tijd meer hervormingsgezinden naar Bremen. In 1523 werden in Enkhuizen een priester en drie kloosterzusters aangehouden die in wereldse kledij naar Bremen wilden gaan.¹⁰ Uiteindelijk werden ze ongemoeid gelaten. De bronnen vertellen helaas niet uit welk klooster deze zusters afkomstig waren. In die jaren werden ook de eerste hervormingsgezinde priesters in West-Friesland actief. In 1525 zou priester Jan Hetersen in Hoorn het huwelijk van 'een geprofeete non en een knecht' hebben ingezegend.¹¹ In dat jaar werd ook priester Gerard Peelt uit Hoorn gevangen gezet omdat hij allerlei onorthodoxe opvattingen in de kerken verkondigde.¹² In hetzelfde jaar was er nog een geruchtmakende zaak in Hoorn. Volgens Velius werd 'een van de Bagijne-Paters hier tot Hoorn in Gevangnisse gestelt, die seer berucht was van Lutherije.'¹³ Hij vervolgt: 'Wie dese Pater was, en hoe de saek voort met hem afliep, heb ik tot noch toe niet wijders kunnen vinden.' De zaak is goed te volgen aan de hand van andere bronnen.¹⁴ Het gaat om priester Mr. Willem Ottens, ook wel Willem van Utrecht genoemd. In 1524 was hij al gevangen gezet na het houden van ketterse prediken in Utrecht, maar hij wist te ontsnappen naar Amsterdam. Daar werd hij opnieuw in bewaring gesteld, maar kwam kennelijk op vrije voeten want hij nam vervolgens de wijk naar Hoorn. In Hoorn legde hij openlijk zijn habijt af, verklaarde de tonsuur als het *signum bestiae* (teken van het beest) en hield Lutherse predikingen. Nadat een schotschrift tegen de pastoor van zijn hand was verschenen, werd hij op 27 april 1525 op gezag van de deken opnieuw gevangen genomen. In gevangenschap herriep hij zijn uitspraken, kwam weer op vrije voeten en zette zijn werk voort in Monnickendam. Daar trouwde hij en vluchtte vervolgens naar Emden. Hij wordt in bronnen met betrekking tot Hoorn 'pater van den Noerd' genoemd.¹⁵ Dat zou inhouden dat hij op het Noord woonde of pater bij de zusters op het Noord (Claraconvent) was. Van alle andere conventen in Hoorn zijn de paters in 1525 uit de bronnen te herleiden.¹⁶ Bij geen van deze kan Willem Ottens dus in dat jaar pater zijn geweest. In het Claraconvent op het Noord was in 1527 Petrus Vijch de pater.¹⁷ In 1521 was hij nog rector van de Anthoniuskapel (Oosterkerk).¹⁸ Dat zou kunnen inhouden dat Willem Ottens in 1525 enige tijd pater van het Claraconvent is geweest.¹⁹ Hoe de observant ingestelde zusters tegen de onorthodoxe opvattingen van deze pater aankeken, komen we helaas nooit te weten. Omstreeks 1525 was Hoorn een broeiest van de 'secte Lutheriana'. In 1527 werden Amsterdam, Delft en Hoorn door de Staten van Holland genoemd als de drie door de Lutherij meest geïnfecteerde steden.²⁰

Geleidelijk durfden sommige burgers openlijk kritiek op de Kerk te uiten. Meester Jelys Vrientsz. liet zich in 1528, vermoedelijk onder invloed van de drank, in een herberg in Hoorn ontvallen dat hij 'die moeder Goids nyet meer t'achten dan een pispot ofte scoirstien.'²¹ De vroege hervormelingen waren ongeorganiseerd. Ze hielden heimelijke vergaderingen, maar wilden de Kerk van binnenuit hervormen. Dat veranderde omstreeks 1530 met de beweging van de wederdopers. Zij plaatsten zich nadrukkelijk buiten de bestaande Kerk. Zij wilden een nieuw rijk stichten gebaseerd op de Bijbel en de naleving van de Tien Geboden. Dit liep op een fiasco uit. De overheden traden al snel meedogenloos op. Vijf doops-

9 Voets, 'Hervorming in West-Friesland deel II', 2. Hij zette zijn werk voor de reformatie voort in Bremen en vervolgens in Meldorf, waar hij gevangen werd genomen en een marteldood stierf.

10 Fredericq, *Corpus documentorum inquisitionis*, 241-242

11 Ibidem, 311-312.

12 Van Nierop, *Verraad van het Noorderkwartier*, 42.

13 Velius, *Chronyk*, 224-225.

14 Moll en De Hoop Scheffer, *Studiën en bijdragen*, 522-524, 575-576; Van Nierop, *Verraad van het Noorderkwartier*, 42-43.

15 Fredericq, *Corpus documentorum inquisitionis*, 377.

16 Agnesconvent: Jacob Ellijnz., Catharinaconvent: Zegerus Ymonsz., Gertrudisconvent: Claes Reyners, Maria Magdalenaconvent: Ellijn Simonsz., Mariaconvent: Cornelis Claesz. en Ceciliaconvent: Gherardus Symonis.

17 Op 15 juli 1527 wordt pater Pieter Vijch voor het eerst genoemd: WFA, 1512, inv.nr. 55.

18 Noordeloos, *Heffing van precariën in West-Friesland*. Vervolg, 152.

19 Van der Knaap beweert ten onrechte dat hij pater van het Maria Magdalenaklooster was. Ook de vermelding dat Jan Cornelisz. Winter, die in 1533 wegens ketterij ter dood werd veroordeeld, vicaris in het Claraconvent is geweest, is onjuist. Van der Knaap en Veerkamp, *Uit de schemer van Hoorns verleden*, 160 en 165.

20 Van Nierop, *Verraad van het Noorderkwartier*, 42.

21 Voets, 'Hervorming in West-Friesland deel II', 8-9.

gezinden werden bijvoorbeeld in Hoorn gevangen genomen, drie mannen en twee vrouwen. Op 7 juni 1535 werden zij ter dood veroordeeld. Velius geeft het executievonnis weer. De mannen werden onthoofd waarna hun lichamen op een rad en hun hoofden op staken werden geplaatst. De vrouwen werden verdrinken door ze met een steen om hun hals in het water te werpen. De evangelische beweging was echter niet meer te stuiten. Vooral het platteland kwam geleidelijk onder de invloed van verschillende hervormingsstromingen. Voets is van mening dat juist in die dorpen waar een gebrek was aan een goede degelijke zielzorger, de inwoners onder invloed kwamen van de hervorming, terwijl in andere dorpen de inwoners katholiek bleven.²²

Het lijkt erop dat het respect voor religieuzen vanaf de jaren twintig van de 16de eeuw afnam. Van Luijk wijst in haar publicatie over de religieuze vrouwenbeweging in Zwolle en Leiden op bronnen waaruit blijkt dat al vanaf de begintijd van de Moderne Devotie kritiek op de leefwijze van de broeders en zusters werd geuit. Vernielingen aan kloosters deden zich in Leiden al in de jaren vijftig en zestig van de 15de eeuw voor.²³ In West-Friesland vernemen we in de 15de eeuw niet van dergelijke kritiek of ongeregelheden. Op 21 januari 1529 was een aantal personen voor het eerst zo brutaal om in klooster Bethlehem in te breken. Vijf zusters legden een verklaring af tegenover schout Anthonis Sonck en schepenen over hetgeen er was gebeurd (genoteerd in het *Bouck van alle criminele executien banningen ende andre civile correctien vanden malefacteurs ende overtreders binnen de stede van Hoirn*):

Duwer Pieters dochter procuratrix heeft getuijcht dat Claes Hoebel mit zijn medegesellen meer dan tot zes of acht diversche tijden gecomen is voordien voorseide convente willende aldaer inne zijn ende mits dat hem luijden die poert voor gesloten gehouden worde soe heeft hij mit zijn medegesellen somtijts mit een schuijt, somtijts bij ander maniere forselijck int voorseide convent gecomen, willende dat men hem t'eten soude gheven vant beste als van paters bier ende anders ende mosten hem luijden meer gheven dan zij wel gedaen souden hebben ende als zij nijet gheven wouden sulcx als zij begeerden soe driecheden zij mit diversche driegementen sonderlinge dat zij mit meer volcks wel souden weder comen op een ander tijt ende soudent hem luijden wel doen gheven.

Trijn Jans dochter poortmaecht tot Bethlehem heeft getuijcht als voeren, heeft noch getuijcht dat op sinte Agnieten dach lest geleden de voorseide Claes Hoebel mit Jan Simons die vullers wijfs zoon ende eenen genaempt Thonijs mit meer anderen over ijs gecomen zijn int voorseide convent tegens die wille vanden susteren ende hebben aldair eten ende dranck hebben willen nae huer eijgen willen nemende broot ende anders sonder believeen vanden susters ende hebben daer nae opten zelven dach een ruijt van een glas uuttet brouhuijs gebroken ende zijn alsoe mit fortse dair inne gecomen. Doende dair binnen dat hem geliefde ende de voorseide susters verduchtede van brant ofte ander ongeval overmits tquade regiment ende nijet wetende hoe dat zij hem luijden losen soude, hebben den klock geslagen soe dat zij luijden mits dien en wechgelopen hebben.

Lijsbeth Jans dochter poortersche heeft getuijcht in als soe Trijn Jans getuijcht heeft, verclarende int selve geselschap waren Jan Sluijck, Claes Hoebel, Jan Simszoons wijfs zoon, Thonijs Gerijt Sluijcks zwager, Claes Goijer, Cornelis hebbende een teijken bij zijn noes.

Clara Gerijts koe maecht heeft getuijcht dat op sinte Agnieten dach lest geleden sulcke fortse geschiet zijn binnen den voorseide convente als voorseid, maer zijn en conde de personen nijet by name ende toenamen.

Aef Willems dochter brouster heeft getuijcht als Clara Gerijts voorseid ende Trijn Jans, uutgesondert dat zij gheen namen en kan vanden boefven.²⁴

Uit de verschillende verklaringen valt op te maken dat zeker zes personen bij de inbraak betrokken waren. Poortmaagd Lijsbeth Jans wist van de meeste van hen de namen te noemen: Jan Sluijck, Claes Hoebel, Jan Simszoons wijfs zoon, Thonijs Gerijt Sluijcks zwager, Claes Goijer en Cornelis die een litteken

22 Dit idee gaat terug op een geschrift uit 1894 van Robert Fruin (postuum gepubliceerd in 1901). Fruin verwijst hiervoor op zijn beurt naar de *Annalen van Dusseldorp* (katholiek) uit de vroege 17de eeuw. Fruin, 'Wederopluking van het Katholocisme', 260.

23 Van Luijk, *Bruiden van Christus*, 212.

24 WFA, ORA, inv.nr. 4514, fol. 13a.

bij zijn neus heeft. Uit de andere gerechtelijke stukken blijkt dat Jan Simszoons wijfs zoon valt gelijk te stellen aan Cornelis Rootbenet Cornelisz. de sleper. Thonijs Gerijt Sluijcks zwager wordt in de andere stukken Anthonis Jan Sluijcks zwager genoemd. Ze waren diverse malen aan de poort van het klooster geweest en omdat ze niet werden toegelaten, verschaften ze zich zelf met een schuitje of op een andere manier toegang tot het kloosterterrein. Ze eisten brood en het beste bier (patersbier) en als de zusters hun dat niet gaven, dan uitten ze dreigementen. Op 21 januari 1529 waren enkelen van hen over het ijs naar het klooster gelopen en hadden zich brood en ander voedsel tegen de wil van de zusters verschaft. Zij braken diezelfde dag een ruit van het brouwhuis en klommen in dit gebouw. De zusters waren bang voor brand en luidden de klok als teken van nood, waarop de inbrekers er vandoor gingen. Jan Sluijck en zijn metgezellen vielen ook de broeders van klooster Nieuwlicht lastig.²⁵ Broeder Gerijt Egbertsz., de portier, legde hierover een verklaring af. Op zekere dag was Claes Hoebel aan de poort verschenen en eiste een aalmoes, die de broeder hem vervolgens gaf. Claes vond dit onvoldoende en eiste nog meer, waarna hij, toen hij deze niet verkreeg, de pols van de broeder met zulk geweld op het venster sloeg dat 'die pols an stucken brack'. De reeks incidenten hield hiermee niet op. Op 6 september 1530 legde opnieuw een aantal zusters van Bethlehem een verklaring af tegenover de schout:

Dieuwer Pietersdochter procuratrix van tvoirseide convent, oudt LIX jairen deposeerde hoe dese voirleden somer ende jair te voren tot diversche stonden, een genament Akel Soudaen van Hoirn, gecoemen is inden voirseide convente soe mitten schuijt als overclimmende tegens wille ende danck vander poirtmaechden, willende niet te vreden wesen mitten gewoontlijcke aelmisse vanden voirseide convente, maer seggende haelt ons van paters ham ende van paters bier, ende dat arger is sprekende ende blasphemerende bij godt zijn heilige vleijs ende bloet, bij goets cruijs ende diergelijcke, ende als men hem niet en heft willen geven naer zyn begeerte, heft hem deposante gesproken sulcx dat zij totten zelven zeijde ende clagende mit screijende oogen salige kijnt laet dijn spuwen ick sal tot dij coemen ende gheven dij een aelmisse.

Lijsbet Jans poertmaecht van tvoirseide convent oudt omtrent LXXII jairen deposeerde in als soe bij Dieuwer suster voirseid getuijcht is, ende voirclaerde voirts hoe een van Akel genaemt Cornelis een wevergeselle up heer gerijts lant wiens wijff genaemt is Immetgen Soetebiers soe zij getuijge anders niet en weet, ende dat die zelve Cornelis die maniere van qualijcken te spreken als Akel voirseid gewoontlijcke is van doen, angenomen heft ende die zelve quade abuselijcken woirden gebruijct voir tvoirseide convent als men hem aelmisse gheft ende niet nae zijn begeren.

Trijn Jansz. dochter oudt omtrent XL jairen deposeerde utsupra, ende dat die selve Akel hemluy zeer suiyr boven maten gemaect heft comende binnen den convente tegens hairluijder dancke climmende over de poerte etc., ende die susters vanden convente dijkmael gehouden een ure ende langer dat zij hoir werck niet en hebben mogen doen, deposeerde voirts vanden voirnoemde Cornelis gelijk Lijsbeth Jans voirseid, ende zeide dat zijn wijff genaemt is Immelie of Annalie Soetebiers van Amsterdam.

Aecht Floris dochter oudt XLVI jairen deposeerde dat zij gezien heft dat Akel gespogen heft naden susters ende veel ontamelijcke ende abuselijcke woirden gesproken als men hem niet en heft willen gheven nae zijn appetijt.²⁶

De zusters werden na de gebeurtenissen op 21 januari 1529 nog steeds lastiggevalen. De verklaringen gingen nu over twee andere personen: Akel Soudaen uit Hoorn en Cornelis, een weversknecht van het Gerritsland, die was getrouwd met Immetgen Soetebiers. Akel en Cornelis waren in de zomer van 1529 diverse malen op het kloosterterrein gekomen met een schuitje en door over de poort te klimmen. Zij stelden zich niet tevreden met de gewoontlijke aalmoezen, maar eisten patersham en patersbier. Bovendien vloekten en spogen zij zo erg dat Dieuwer Pieters tegen hen met tranende ogen zei 'zalig kind, hou op met spugen, ik kom naar je toe en geef je een aalmoes'. Op dezelfde dag legden enkele broeders van

25 Droog, 'Onze-lieve-vrouw-ten-nieuwlicht', 154-155.

26 WFA, ORA, inv.nr. 4515, fol. 13v.

Nieuwlicht een verklaring af. Lekenbroeder Albert Gerijtsz. van Egmont verklaarde dat op 22 juli 1529 (St. Maria-Magdalenadag) Jan Sluijck en Anthonis Gerijt Sluijcks zwager, beide uit Hoorn, en enkele andere personen voor de poort waren gekomen. Ze wilden het kloosterterrein betreden, maar de toegang werd hun ontzegd. Daarop klom Anthonis over de muur bij het brouwhuis, maakte de grote poort van binnenuit open en liet zijn metgezellen binnen. Anthonis bedreigde een broeder die hem wilde tegenhouden met een dolk ('dagge') en sloeg een andere broeder die een koe aan het melken was met een stok ('een cloet ofte stock').

Enkele van de in de gerechtelijke stukken genoemde personen begingen nog meer misdaden. Cornelis Rootbenet bekende met opzet met zijn paard door de 'appelen stallen' (van Nieuwlicht?) gereden te zijn en door het Sinte Kathrijnenlant van het Catharinaconvent. Akel Soudaen had samen met enkele anderen (Jan Scheel Jaeps, Maerten Croeck en Langedyckgen) 'bij nacht ende ontijden zekere boe(m)gaerden overgevallen ende aldair peren appelen ende anders' gestolen. Hij werd op 30 september 1530 verbannen uit het baljuwschap van Medemblik en mocht pas terugkeren nadat hij de bewijsstukken had overhandigd dat hij een strafbedevaart naar Onze Lieve Vrouwe van Amersfoort had afgelegd. Jan Sluyck, Anthonis Jan Sluijcks zwager en Cornelis Rootbenet verkregen op 20 december 1530 gratie. Als reden voor hun misdaden gaven zij op dat zij deze 'uut jonckheit ende domheyt' hadden gedaan. Ze werden vrijgesproken onder de belofte dat ze iets dergelijks nooit meer zouden doen. Het is onduidelijk wat voor straf Claes Hoebel kreeg. Hij was betrokken bij de inbraak in Bethlehem, had de pols van een broeder van Nieuwlicht gebroken en had nog enkele diefstallen op zijn naam staan. Hij had uit het tresoor (soort dressoir) van zijn broer acht stuivers weggenomen en tijdens de mis in het huis van de weduwe van Garbrant Bonks, timmerman tot Scharwoude, een tresoor met een beitel opengemaakt en achttien gulden gestolen.

De zusters van Bethlehem ondervonden in 1529 behoorlijk wat last van deze kleine inbraken en intimidaties. Zeker acht verschillende personen waren hierbij betrokken. Van drie van hen is bekend dat die uit Hoorn kwamen. Bethlehem was een gemakkelijk doelwit: er woonden weinig mensen in de buurt zodat ze ongehinderd hun gang konden gaan; het terrein was makkelijk te betreden en de schout en zijn helpers waren niet snel ter plekke. Grote afwezigheid bij de getuigenverklaringen is biechtvader Gerardus Symonis. Hij was al vanaf omstreeks 1488 in functie en lijkt zijn taak niet meer goed te hebben aangekund. Wellicht maakten de lastposten hier misbruik van. Eind 1530 overleed Gerardus en stelden de kruisbroeders orde op zaken. Wat de gebeurtenissen verder duidelijk maken, is dat de betrokkenen weinig respect voor de zusters van Bethlehem en de broeders van Nieuwlicht hadden. Toch lijkt het te gaan om een incident. In het oud rechterlijk archief komen we slechts één ander vergelijkbaar geval bij een convent tegen. Op 6 juni 1537 werden drie personen veroordeeld omdat ze ergens in mei 's nachts het Mariaconvent in Hoorn waren binnengedrongen en de zusters lastig hadden gevallen.²⁷ Andere gevallen van inbraken, vernielingen of diefstal komen in de gerechtelijke stukken niet voor.

10.3 De geuzen

De incidenten in het jaar 1529 vielen echter in het niet bij de gewelddadige uitbarsting van 1566. De doopse beweging breidde zich steeds verder uit. In Hoorn doopte Lenaert Bouwensz. tussen 1563 en 1565 186 personen.²⁸ De groei van de beweging werd volgens Van Nierop in Hoorn bevorderd door een buitengewoon gematigd beleid van het Hoornse stadsbestuur. Vanaf 1550 was zelfs de zoon van een Hoornse burgemeester, Joost Ewoutsz., de leider van de doopsgezinde gemeente.²⁹ Het is geen toeval dat op 14 juli 1566 de eerste openbare hagenpreek in Holland benoorden het IJ vlak buiten Hoorn plaatsvond. Klooster Nieuwlicht in Westerblokker valt de voor de kloosterbroeders twijfelachtige eer te beurt in één adem met deze hagenpreek te worden genoemd. De broeders ontvingen op die dag nietsvermoedend

27 Schrickx, 'Mariaklooster', 48. WFA, ORA, inv.nr. 4146.

28 Van Nierop, *Verraad van het Noorderkwartier*, 49.

29 Ibidem, 51.

enkele afgevaardigden van het Hoornse stadsbestuur. Kroniekschrijver Velius verhaalt over wat er die dag gebeurde. Op het veld voor het klooster hield Jan Arentsz., mandenmaker uit Alkmaar, voor een toeloop van veel mensen een openbare prediking.³⁰ De burgemeesters, schout mr. Joost van Huygesloot, onderschout Hendrick Corver en twee jonge edelen uit het zuiden genoten bij de monniken de maaltijd. Zij hoorden het rumoer van het volk buiten en ‘wisten niet te denken wat het mogt wesen, tot dat zy een bood uyt sonden, en soo de waerheyd van de saek, niet sonder haer aller verwonderinge quamen te verstaen.’³¹ De schout, onderschout, twee edelen en een van de monniken gingen naar buiten en stelden zich vlak achter Jan Arentsz. op ‘misschien om den selven daer deur eenige vervaertheyd aen te jagen.’ De prediking ging gewoon verder, waarop de monnik in de sloot sprong en ‘riep met eenen seer yselijk, meenende daer deur het volk loopende te maken.’ Niemand trok zich iets van de monnik aan. De schout begaf zich weer naar binnen; de onderschout en de twee edelen bleven tot het einde van de bijeenkomst. Weer binnen zeiden ze dat de prediking hun niet slecht was bevallen. Bij de prediking zouden meer dan 1000 mensen aanwezig zijn geweest, afkomstig uit Hoorn, Berkhout en de dorpen uit de Streek.³² Anderen spreken van 4000 belangstellenden, maar dit is waarschijnlijk een te hoog aantal.³³

Op last van de Raad van Beroerten zijn op 23 mei 1568 diverse personen uit Hoorn verhoord, waarbij deze eerste prediking een van de onderwerpen was waarover de raad meer wilde weten.³⁴ We beschikken daardoor over een bron op basis waarvan het verhaal van Velius kan worden gecontroleerd en aangevuld. Een van de ondervraagden was schout meester Joost Hukesloot. Hij verhaalt dat hij was uitgenodigd voor de maaltijd in het regulierenklooster en noemt de namen van de andere aanwezigen: de edelen Calslagere en Zwiedt, de onderschout Claes Joosten Ruijch en de burgemeesters Jacob Claesz. Sijms en Rippert Hercksz. De prediking vond plaats ‘op sekere voerweijde tusschen sekere hecken ende tvoorseide convent, den voorseide convente toebehoirende genaempt de voerlaen.’ Dit terrein lag gescheiden door ‘zekere wijdde sloet’ van het kloosterterrein. Hij verklaarde dat hij niet van tevoren van de prediking wist en dat hij geen assistentie bij de hand had om deze te stoppen, en bovenal dat deze geschiedde in de jurisdictie van Westerbloker, waarover hij geen gezag had. De naam van de onderschout die Velius noemt, Hendrick Corver, moet wel een vergissing zijn, want uit het verhoor blijkt duidelijk dat dit Claes Joosten Ruijch was. Interessant zijn de namen van de genoemde edelen.³⁵ Met Calslagere wordt de heer van Kalslagen bedoeld. Dit was in die tijd Jakob Kopier. De genoemde Zwiedt is hoogstwaarschijnlijk Adriaan van Swieten (1532-1584). Beide waren opstandelingen van het eerste uur. Al in 1566 sloten zij zich aan bij het verbond van de opstandige edelen. Van Adriaan van Swieten is bekend dat hij aanwezig was bij de overhandiging van het smeekschrift aan Margaretha van Parma op 5 april 1566. Na de komst van Alva vluchtten zij beiden naar Duitsland. Van Swieten kreeg vervolgens de leiding over

10-2 Portret van Adriaan van Swieten (1532-1584), gravure van Hendrick Goltzius uit 1579. Van Swieten was op 14 juli 1566 aanwezig bij de eerste openbare hagenpreek in Holland benoorden het IJ, die bij klooster Nieuwlicht werd gehouden.

- 30 Zie voor een publicatie over Jan Arentsz. en zijn rol bij de hagenpreken en de vorming van de gereformeerde kerk in Holland: Vis, G.N.M., *Jan Arentsz. de mandenmaker van Alkmaar, voorman van de Hollandse reformatie* (Alkmaar 1992).
- 31 Velius, *Chronyk*, 296.
- 32 Van Nierop, *Verraad van het Noorderkwartier*, 55.
- 33 Voets, ‘Hervorming in West-Friesland deel II’, 38.
- 34 NHA, kopieëncollectie A, inv.nr. 522.
- 35 Reeds in 1870 is voor het eerst gewezen op de namen van deze twee edelen door Van Vloten: Van Vloten, ‘Noordholland in ’t geuzenjaar’, 145. Hij heeft naar eigen zeggen omstreeks 1862 de verslagen van de Raad van Beroerten in Brussel afgeschreven. Voets heeft de namen van de edelen in 1948 overgenomen: Voets, ‘Hervorming in West-Friesland’ II, 39. In recentere literatuur ontbreekt dit gegeven veelal.

een groep watergeuzen. Hij was aanwezig bij de inname van Den Briel en veroverde vervolgens Gouda, waar hij tot gouverneur en baljuw van de stad werd benoemd. Hij werd door de Raad van Beroerten beschuldigd van het bijwonen van hagenpreken. Zijn komst naar Hoorn was dus geen toeval. Hij kwam hierheen om de hagenpreek te horen. Dat de hagenpreek buiten de jurisdictie van Hoorn werd gehouden naast klooster Nieuwlicht is eveneens geen toeval. De keuze voor deze plek stelden hem en enkele anderen in staat de preek onder het voorwendsel 'toevallig' aanwezig te zijn, bij te wonen. Burgemeester Rippert Hercksz. was waarschijnlijk eveneens van tevoren op de hoogte. Bij de ondervragingen van de Raad van Beroerten was hij een van de personen over wie de inquisitie meer wilde weten. Evert Geertsz. Oliekuiper verklaarde voor de raad dat Rippert Hercksz. 'hem grootelijck mette saken vande voorseide troublen gemoeijt heeft ende der roomscher catholicqer religie wederspannich ende schampich aengesproken' heeft. Hij bezocht samen met zijn vrouw de predicaties, maar was ten tijde van het verhoor naar Duitsland gevlucht. Eenzelfde verklaring legde de pater van het Ceciliaconvent, Willem Geeritsz. alias Silverschoon, af: Rippert Hercksz. had tot grote schande van de ingezetenen van de stad samen met zijn vrouw de nieuwe leraren aangehoord. Ook de koster van de kerk, Theodoricus Andree Neck, wist te verhalen dat hij had gehoord dat de vrouw van van Rippert Hercksz. de nieuwe predicatie volgde. Tot slot verklaarde Hilbrant Hilbrantsz. de bakker nog dat hij diverse malen had gehoord dat de vrouw van van Rippert Hercksz. een groot aanhanger van de predicatie was en dat velen daarover verwonderd waren aangezien hij burgemeester was. Rippert stond volgens hem op nauwe voet met de geuzen. Het verhaal van Velius dat alle aanwezigen werden verrast door de prediking die zich onder hun ogen afspeelde, is dus niet geheel juist. Een aantal van de aanwezigen, onder wie de twee edelen, was zeker van tevoren op de hoogte en heeft wellicht zelfs een rol gespeeld bij de keuze voor de plek waar deze werd gehouden: buiten de jurisdictie van Hoorn, zodat de aanwezige stadsbestuurders niet viel te verwijten dat ze niet optraden.

De eerste prediking bij Nieuwlicht vormde de aanzet tot meer protestantse preekactiviteiten in Holland. In Hoorn was in die tijd Clement Maertensz. actief, die volgens Velius als een gematigd man bekend stond.³⁶ Het Hoornse stadsbestuur had in 1564 nog gepoogd voor elkaar te krijgen dat hij als pastoor van de Grote Kerk werd aangesteld, wat niet lukte. Na het optreden van Jan Arentsz. werd hij een van de voortrekkers van de nieuwe religie. Een ander was Jan Cleijn, die volgens de verklaringen voor de Raad van Beroerten een voormalige kruisbroeder was. Ondertussen kwam vanuit het zuiden een nieuw fenomeen op gang: de Beeldenstorm van kerken. Dit begon op 10 augustus in West-Vlaanderen. Op 20 augustus bereikte de Beeldenstorm Antwerpen en op 23 augustus Amsterdam. Vervolgens werden veel steden in Holland getroffen, maar opmerkelijk genoeg bleef het Noorderkwartier vrijwel gespaard.³⁷ In Hoorn zou Clement Maertensz. zijn toehoorders hebben vermaand de kerken met rust te laten.³⁸ Een uitzondering in het Noorderkwartier was de minderbroederskerk in Alkmaar, die wel ten prooi viel aan plunderaars, nadat de heer van Brederode hier op 2 september was geweest. Vermoedelijk wist hij van de plunderingen af. De reden dat de kerken van Hoorn en Enkhuizen werden gespaard, is de tolerante houding van de stadsbesturen tegenover de gereformeerde bijeenkomsten. Wel bleven tussen eind augustus en Kerst 1566 de kerken uit voorzorg gesloten. In de kloosterkapellen werd echter de mis met open deuren zonder enig beletsel gehouden. Dit verklaarde Willem Geeritsz. alias Silverschoon, pater van het Ceciliaconvent, in 1567 tegenover de Raad van Beroerten. Ook de pastoor van de Grote Kerk, Dierick Cornelisz. van Amsterdam, vertelde dat binnen de conventen en kloosters de dienst Gods was gecontinueerd en dat hij als pastoor aldaar de preek, mis en vespers naar oude gewoonte had gehouden. Clement Maertensz. kon openlijk zijn gang gaan met preken buiten Hoorn op een veld bij het leprozenhuis. Toen de winter naderde, probeerden enkele aanhangers op 23 november de deur van de Grote Kerk open te breken, maar dit mislukte. Clement Maertensz. dreef de zaak niet op de spits en bleef zijn bijeenkomsten buiten houden. In Enkhuizen maakten de gereformeerden gebruik van een zoutkeet buiten de stadsmuren. Bijeenkomsten werden verder toenemend in woningen van particulieren gehou-

36 Velius, *Chronyk*, 289-290 en 297.

37 Van Nierop, *Verraad van het Noorderkwartier*, 56.

38 Velius, *Chronyk*, 299.

10-3 Zandstenen beeld van een engel, gevonden bij klooster Nieuwlicht in 1932. De engel heeft een geschonden aangezicht, mogelijk ten gevolge van de Beeldenstorm van het klooster.

den. De situatie had niet uit de hand hoeven lopen, als niet de hertog van Alva met zijn Raad van Beroerten vanaf het voorjaar van 1567 een harde repressie was gaan voeren. Het gevolg was dat veel gereformeerden, onder wie ook de eerder vermelde Clement Maertensz., wegvluchtten naar Oost-Friesland.³⁹ Door de Raad werden vijftien van hen verbannen en hun goederen geconfisqueerd. Onder hen bevonden zich Albert Thijssse, die met geweld de deur van de Grote Kerk had willen openbreken, Abraham de Jonge, die Albert daarbij had bijgestaan, Jan Stevens en zijn vrouw omdat zij predikingen binnen hun huis hadden toegestaan en twee grote ijzeren smeedhamers hadden geleend 'tot het beeldenbreeken en vernielen der kercken', en Pieter de Wever, die een oproer in de Grote Kerk had aangesticht.⁴⁰ De mislukte openbreking en beeldenstorm van de Grote Kerk werd dus hard aangepakt, ook al waren de vermeende daders reeds gevlucht. Op 1 mei 1567 verscheen ook nog eens de heer van Brederode met een gevolg voor de poorten van Hoorn. De kapiteins en oversten van de troepen waren de twee heren van Batenburg, de heer van Wilp, de heer van Andelot

en nog zeven- of achtentwintig edelen. Zij verzochten om kruut en om schepen. Het stadsbestuur zat nu met een dilemma: instemmen met het verzoek was een openlijke keuze voor de kant van Willem van Oranje, maar niet instemmen betekende dat zij een vijandig leger voor de deur hadden staan. Hoorn besloot een overeenkomst te sluiten: de kapiteins en edelen mochten hun intrek nemen in klooster Nieuwlicht, onder de voorwaarde 'dat sy 't selve klooster, als ook het andere daer by [Bethlehem] ende de kerken van d'omleggende dorpen geen schade zouden doen.'⁴¹ Zij zouden Amsterdam verzoeken om kruut en de omliggende steden en dopen aanschrijven hoe ze tegenover het verzoek om schepen stonden. Het bestuur vertrouwde niet op een goede afloop want Nieuwlicht en Bethlehem werden onmiddellijk gewaarschuwd dat zij 'met haer juwelen inde stad souden vluchten'. Tegen de avond van die dag arriveerden drie vendels soldaten en de volgende dag nog eens vijf vendels. Zij legerden zich op het Keern, in Wognum, in Zwaag en in de Bangert. Het moet een angstig beeld voor de zusters in Bethlehem zijn geweest om vanuit hun klooster vele honderden soldaten in de omgeving te zien. Volgens Velius ging het in totaal om 2400 man, maar vermoedelijk is dit overdreven.⁴² De steden en dorpen besloten de schepen ter beschikking te stellen omdat zij vreesden dat de geuzen het platteland zouden plunderen en afbranden. De schepen lagen gereed, maar precies op dat moment verscheen de graaf van Megen met veertien schepen voor de stad om te verhinderen dat de troepen aan boord zouden gaan. Hoorn versterkte vervolgens de stad en zette het land rondom de stad onder water. Het krijgsvolk van Brederode zag zich gedwongen om op 3 mei naar Medemblik te vertrekken. De graaf van Megen zette sloop naar Medemblik en wist daar te verhinderen dat een deel van de troepen met schepen wegzeilde naar Emden.

39 Veel van hen keerden in 1572 weer terug. Clement Maertensz. werd in 1572 als eerste predikant van stadswege aangesteld: Velius, *Chronyk*, 342. Hij kreeg van de stad een huis ter beschikking gesteld dat het voormalige ziekhuis van het Catharinaconvent was en stond in de Muntstraat (toen 'Katrijnenstraet' genoemd). Hij woonde hier nog in 1585. WFA, OAH, inv.nr. 841, bergnr. 1979; inv.nr. 158, bergnr. 151, fol. 63v-64r.

40 De lijst is opgesteld op 6 oktober 1568: Marcus, *Sententien en indagingen*, 142.

41 Velius, *Chronyk*, 306.

42 In totaal ging het om acht vendels soldaten. Een vendel bestond doorgaans uit 100 tot 200 man, wat inhoudt dat acht vendels tussen 800 en 1600 soldaten waren.

Velius vertelt dat op 2 mei 'hoe wel de kapiteynen en edelen belooft hadden de kloosters in haer geheel te houden soo smeten nochtans de Walsche knechten het beeld-stormen gewoon zijnde tegens der selver wil al de beelden aen stukken ook de outaers en fraye vermaelde glasen ook wat meer in de kloosters van verschildert werk en ander kerkelijke sieraden was'.⁴³ Een van de geuzen, Jan Lubbertsz. alias Cranckhoofd uit Hoorn, werd gevangen genomen en verhoord door de Raad van Beroerten.⁴⁴ Hij bekende omstreeks 1 mei 1567 met vier anderen in een vrouwenconvent (hij wist kennelijk de naam niet) 'bancken, taeffelen ende anderen houdtwerck aldaer staende in 't vuur te worpen, maeckende een dangereux groot vier, in zulcker voegen, dattet selve convent in brande gesteecken was'. Hij verklaarde verder dat hij daar 'teerende voorts mette voornoemde gheusse knechten aldaer 't gundt zy aldaer vonden'. Zij begingen in de omgeving nog meer misdaden. Hij had onder andere in het huis van Pieter Saertsz. in Berkhout een paar 'galeye bocxen, een jesken met een paer hoesen' ter waarde van een Vlaamse pond gestolen. In Hoorn had hij nog een koperen pot gestolen die hij had zien staan voor een huis bij de Roode Steen. Hij had deze naar Gherrit van Coelen, waard van een herberg, gebracht, maar deze wilde die niet hebben, waarop Jan Lubbertsz. de pot door het raam smeed. Nadien kwam hij de waard op de vesten tegen en verwondde hem met een 'opstecker' (lang mes). In Benningbroek had hij uit een achterhuisje nog

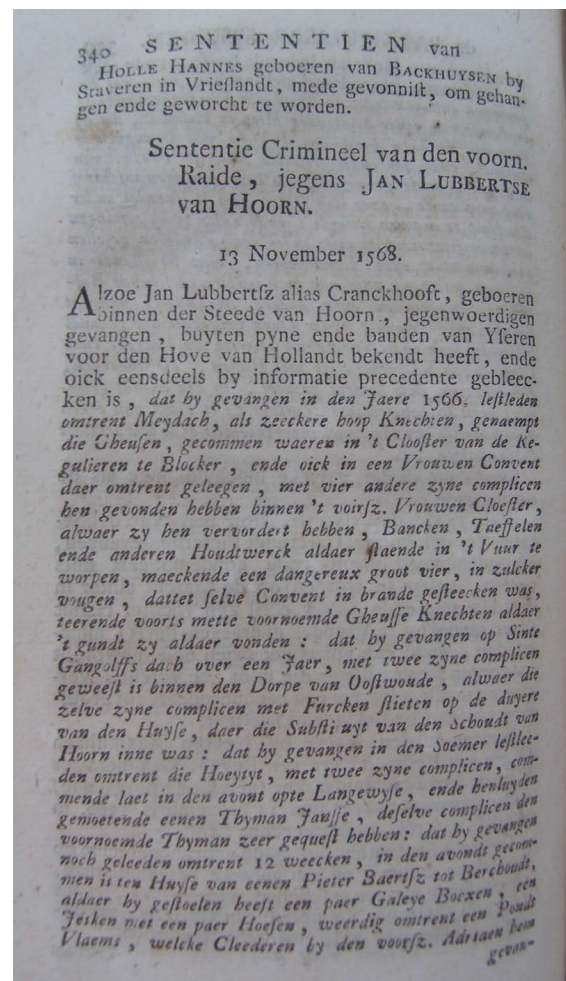
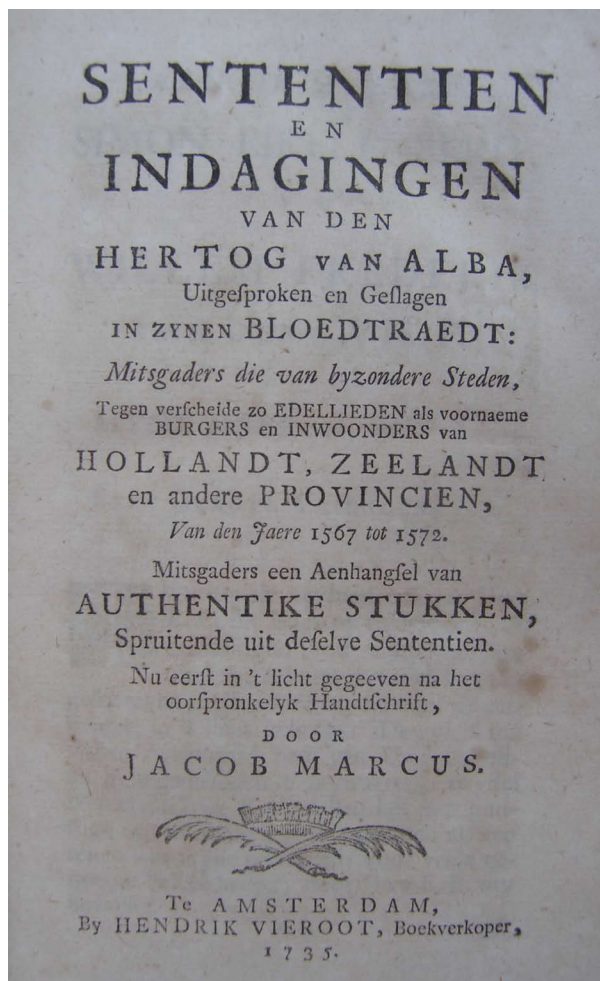

10-4 Gravure van de Beeldenstorm door de geuzen, gedrukt in 1566 als propagandaprent. Links katholieke geestelijken die de paus op een zevenkoppig monster aanbidden, met daarboven de duivel. Rechts de geuzen die de heiligenbeelden en andere Roomse voorwerpen stukslaan en wegvegen.

43 Ibidem, 307. Dit wordt bevestigd door de verklaring die Dierick Cornelisz. van Amsterdam, pastoor van de Grote Kerk, voor de Raad van Beroerten aflegde: 'dat inden meije anno LXVII sekeren verloren hoop knechten diemen noempde gheusen geweest hebbende onder den dienst vanden heere van Brederode gecommen zijn geweest voor bij der stede van Hoorn tot bijnnen den convente vanden regulieren genaempt blockers alwaer de selve knechten diversche insolentien ende rudessen bedreven breckende aultaren ende beelden ende aldaer spijlerende de ornamenten ende clenodien daerse aen consten geraken.'

44 Marcus, *Sententien en indagingen*, 340-342.

drie hemden gestolen. Verder had hij zich in Wognum aangesloten bij een groep 'landloepers, ballingen, vagabonden ende andere malfactors crychsgewys met bussen, hellebaerden, knevelstaeven ende andere geweer'. Bij kapitein Dirck Maertsz. diende hij onder een voor hem onbekende heer. Zij hadden bij de pastoor van Wognum een ton bier gedronken zonder dat zij daarvoor hadden betaald. Onder leiding van de kapitein had hij zich met een groep naar het regulierenklooster in Westerblokker begeven 'zeggende dattet hemluyden toebehoirde'. Het vonnis luidde op 13 november 1568 dat hij diende 'geleyt te worden op den marckt alhier in den Haege, ende aldaer gehangen ende geworcht te worden, zulcx datter die doot nae volcht'. Dit doodvonnis diende dus op de Grote Markt van Den Haag te worden voltrokken. Het verhaal maakt duidelijk dat we te maken hebben met wat wij een 'kleine' crimineel zouden noemen. De bijnaam Cranckhooft zegt voldoende. Hij sloot zich aan bij de troepen van Brederode, ging vervolgens weer zijn eigen (criminele) pad en voegde zich toen weer bij een groepje onder leiding van Dirk Maertsz. van Schagen. Velius vertelt over deze kapitein: 'Inden herfst den 21. october quam een Dirk Maertssz. van Schagen met zijn achten-twintigen inde bangert en hebbende eenige bestelling vanden grave van Hoogstraten hengelde vast hier omtrent om de reguliers monnikken en de bagijnen van Bethlehem eenig geld fortselijker wijsen af te dringen en eyschte tot dien eynde 't reguliers klooster op'.⁴⁵ Dit stemt overeen met de verklaring van Jan Lubbertsz. Meer dan een jaar later verscheen hij dus opnieuw voor de poort van Bethlehem, tot grote schrik van de zusters. De landlieden van Westerblokker schoten de monniken van Nieuwlicht te hulp. Twee burgemeesters van Hoorn trokken vervolgens met een deel van de schutters uit en namen, met medewerking van de inwoners van de dorpen in de omgeving, de kapitein en zestien van zijn mannen op de Zwaagdijk en in Hauwert gevangen. Dirk Maertsz. en vijf van zijn mannen

10-5 Titelpagina en pagina met de tekst van de ter dood veroordeling van Jan Lubbertsz. alias Cranckhooft op 13 november 1568 door de Bloedraad, gepubliceerd in 1735.

45 Velius, *Chronyk*, 315.

10-6 Fragment van een zandstenen beeld van een heilige, gevonden bij klooster Nieuwlicht in 2003.

10-7 Rechts: deel van een pijpaarden beeld van apostel Petrus, gevonden bij klooster Nieuwlicht in 1932.

Links: identiek compleet beeld van apostel Petrus, vermoedelijk gemaakt in Utrecht, hoogte 34 cm. Het bevindt zich in de collectie van het Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte Münster.

werden naar het Hof in Den Haag gevoerd en daar opgehangen. De anderen werden op 22 november op de Roode Steen in Hoorn opgehangen, onder gezag van twee commissarissen van het Hof. Uit de veroordeling van Dirk Maertsz. van Schagen voor de Raad van Beroerten blijkt dat hij ook betrokken was geweest bij het beeldenstormen van de minderbroederskerk in Alkmaar.⁴⁶

Klooster Bethlehem is dus op 2 mei 1567 geplunderd en in brand gestoken. Dit is dus niet gebeurd tijdens de Beeldenstorm die over Holland raasde in 1566, maar een klein jaar later. Hoe erg de schade was, is niet duidelijk. Er is sprake van brand en bovendien zal zo ongeveer de hele inboedel zijn vernield. Dit moet een grote klap voor Bethlehem zijn geweest. Een van de boosdoeners was de hiervoor genoemde Jan Lubbertsz. alias Cranckhooft uit Hoorn, die op 21 oktober 1568 werd opgepakt en op 13 november 1568 ter dood veroordeeld. Mogelijk is nog een passage in de veroordelingen voor de Raad van Beroerten aan de plundering van Bethlehem te koppelen. Melchior van Culemborch werd beschuldigd 'vyandlykeden geoeffent, en by trommelslag doen verkopen, voor de deur van 't klooster, by de stad van Hoorn, verscheyde roerende goederen, door de soldaeten genomen en gestolen uit het klooster'.⁴⁷ Het is niet duidelijk of het hier om de verkoop van roerende goederen uit klooster Bethlehem of Nieuwlicht gaat. Ondanks al deze tegenslag zijn zowel Bethlehem als Nieuwlicht blijven voortbestaan. De stad Enkhuisen bood de monniken van Nieuwlicht na de plunderingen door de troepen van Brederode in 1567 onderdak aan. Volgens Brandt stemden de monniken bijna toe, maar werden zij weerhouden door het Hoornse stadsbestuur.⁴⁸ Vermoedelijk wilde Hoorn voorkomen dat het klooster leeg kwam te staan en door geuzen of ander volk als uitvalsbasis zou worden gebruikt.

10.4 In politiek vaarwater

Na de gevangenne van het groepje geuzen en het doodvonnis van een van de plundersaars van Bethlehem keerde de rust in het klooster niet weer. Het waren vanaf het moment dat de eerste hagenpreek bij Nieuwlicht werd gehouden onrustige tijden. In de periode vanaf 1566 tot en met 1570 deed geen zuster professie meer in Bethlehem. Toch was van een religieuze omwenteling nog geen sprake. Uit de

46 Marcus, *Sententien en indagingen*, 335.

47 Ibidem, 129.

48 Brandt, *Historie der vermaerde zee- en koop-stadt Enkhuisen*, 99.

historische bronnen lijkt het alsof iedereen gereformeerd werd. Maar dat is gezichtsbedrog omdat juist de gereformeerden in aanraking kwamen met justitie. De overgrote meerderheid van de bevolking was nog altijd katholiek, ging naar de kerk, deed de biecht en ontving de communie zoals altijd al gebruikelijk was. Slechts enkele personen in Hoorn wilden de Grote Kerk claimen voor de gereformeerde religie. De overgrote meerderheid moest niets van deze radicalen hebben. De kloosters kwamen terecht in een strijd om de macht en hadden geen enkele invloed meer op hun lot. Het waren niet de inwoners van Hoorn maar geuzen van buiten de stad, die hun lot zouden bepalen.

Hoe de zusters deze angstige tijden beleefden, is niet bekend. Sommigen keerden zich in deze tijd van het kloosterleven af. In Medemblik waren twee zusters uit het Catharinaconvent (het kleine klooster) weggelopen, maar zij waren opgepakt en weer terug in het convent gebracht. Over deze zaak legde schepen Jan Gerritsz. op 7 juni 1569 op verzoek van pater Gerrijt Jansz. Visscher een verklaring af.⁴⁹ Op een dag in mei van dat jaar, omstreeks de tijd dat twee 'verloopen susters int cleine clooster alhier gebrocht waren', hield hij als schutter de wacht en hoorde om 11 uur 's avonds de conventsklok luiden, waarop hij met zijn medewachter naar het convent ging. Zij hoorden binnen rumoer, klopten op de deur van de poort en werden binnengelaten. Daar troffen ze twee van de bewaaksters, de stedewaker, enkele zusters en de pater aan. De pater zou gezien hebben 'zeeckere boeven die gecomen soude wesen om den voorseide twie susters weder wech te nemen'. Jan Gerritsz. en de andere wakers namen hun geweren en lantaarns en zochten het hele terrein af naar de boeven, maar konden niemand vinden. Kennelijk hadden de twee zusters hulp van buitenaf. Al enkele jaren eerder, nog voordat de hagenpreken en beeldenstorm hadden plaatsgevonden, was een zuster uit een convent in Medemblik weggelopen. Lijsbet Cornelis de bagijn verklaarde op 11 februari 1561 dat zij uit eigen wil uit het convent was weggegaan en dat zij haar spullen zelf in een schuit had geworpen en de kloet (vaarboom) zelf had gepakt.⁵⁰ Een wever uit Medemblik had haar tot aan de watermolens gevoerd, waar meester Albert in de schuit was gestapt. Samen hadden zij haar naar het Keern bij Hoorn gebracht. Ook zij was kennelijk opgepakt en weer terug in het convent gestopt. In Enkhuizen zou in deze tijd een pater met een of twee zusters zijn weggelopen.⁵¹ Andere gevallen van weggelopen zusters uit West-Friesland zijn niet bekend.

Voor de monniken hadden het deze jaren zwaar te verduren. Het minderbroedersklooster in Alkmaar was reeds geplunderd. In Enkhuizen deed volgens Brandt in 1566 een spotrijm de ronde: 'De monniken in 't monniken convent, die waeren tot sterken drank gewent. Sij hadden drie groote kannen, die hadden naemen als mannen. De eene hiete Huige mondt, de tweede hiete Maeke blij, de derde hiete Drink om.'⁵² De monniken, die niet zo lang tevoren de Luthersens welgezind waren geweest, werden in de volksmond belachelijk gemaakt. Nieuwlicht had moeten toestaan dat kapiteins en oversten van het krijgsvolk van Brederode in hun klooster werden gehuisvest. Ondanks alle afspraken heeft in Nieuwlicht vermoedelijk een beeldenstorm plaatsgevonden. In de jaren 1570 of 1571 kozen de monniken een veilig heenkomen. Een aanwijzing hiervoor is een verklaring van Katrijn Fransdochter, weduwe van wijlen Cornelis Garbrantsz., in Hoorn op 22 september 1579.⁵³ Zij vertelde dat zij in 1570 of 1571 in het Maria Magdalenaconvent verbleef en dat in die tijd drie monniken uit het regulierenklooster 'met goederen waarmede zij uit hun klooster waren gevluht voor een loop van knechten' in het klooster waren. Dat hun angst terecht was, blijkt uit het feit dat in 1572 een van de monniken, Gerrit Honeus Wybrantsz., in Monnickendam werd opgehangen.⁵⁴

Op 21 januari 1572 koos Enkhuizen de kant van Willem van Oranje.⁵⁵ Onder leiding van Dirk Sonoy werd vervolgens Medemblik veroverd. Hoorn aarzelde nog enkele maanden en koos uiteindelijk onder druk van Sonoy op 18 juni 1572 eveneens de kant van de Prins. Deze politieke keuze had grote religieuze consequenties. Onlosmakelijk was het tevens een keuze voor de gereformeerde religie. De

49 WFA, ONA, inv.nr. 125, bergnr. 66.

50 WFA, ONA, inv.nr. 125, bergnr. 66.

51 Brandt, *Historie der vermaerde zee- en koop-stadt Enkhuisen*, 97.

52 Ibidem, 97.

53 WFA, OAH, bergnr. 2612a.

54 Opmeer, *Historia Martyrum Batavicornum*, 29.

55 Velius is op deze dag geboren.

gevolgen waren snel merkbaar. Op 3 juli 1572 besloot de vroedschap van Hoorn in de Grote Kerk alle altaren af te dekken en de beelden 'bequaemlijk afnemen, en leggende by malkander in 't Zuyder-kruyswerk, tot dat men sag waer de saeken heen wilden.'⁵⁶ De dag daarna liep het geheel uit de hand tegen de afspraken in. Vrijwel alle altaren en beelden werden vernield: 'namense die soo gansch onsacht af, dat weynige der selver heel bleven, en die al in 't afnemen niet braken, kloofdense voort met de byl in stukken. Eentge die gantsch groot en swaer waren, lichtense met booshaken uyt de krammen, en lietense van boven neer vallen, namelijk het groote crucefix, dat boven 't Choor hing. Ook d'outaers, van welken meest aen elke pylaer een was, zijnde seer fray gewracht, en boven seer cierlijk voorhemelt, werden met geweld afgescheurt, en met haken omgehaelt, soo datter niet heels aen bleef.'⁵⁷ Burgemeester Binneblif smeet, volgens Velius, toen hij dit zag zijn muts op de grond, kon het niet aanzien en verliet in het geheim de stad.⁵⁸ Veel burgers van Hoorn zullen net als hem met lede ogen hebben aangezien dat een groep vreemde soldaten hun kerk vernielde. Ook het zilverwerk uit de Grote Kerk en de andere kerken en kapellen werd op 4 juli opgeborgen. Op 30 juli werd een resolutie opgesteld dat 'alle die ornamenten ende cleijnodijen van alle kercken capellen ende cloosteren' en 'alle die ornamenten, monstrantien ende cleijnodien van alle kercken capellen ende cloosteren resorterende onder die jurisdictie deser stede ende die dorpe naest dese stede gelegen' in handen van de burgemeesters moesten worden gesteld om naar Dordrecht te worden verzonden.⁵⁹ Uitdrukkelijk staan hierbij genoemd de dorpen die niet onder de jurisdictie van Hoorn vielen maar wel bij deze stad waren gelegen. Dit moet slaan op Nieuwlicht en Bethlehem in Westerblokker. Volgens Velius werd op 7 augustus een grote ton vol met zilverwerk (159 pond) naar Dordrecht gezonden om gemunt te worden.⁶⁰ In april 1573 werden ook de klokken van de kloosters en zelfs het koperen traliewerk van het koor van de Grote Kerk en de kandelaars omgesmolten tot geschut.⁶¹ De inwoners van Hoorn hadden veel last van de geuzen die hier waren gelegerd 'soo dat met van de Spangiaerds en vreemde niet veel slimmers (ergers) hadden te verwachten.'⁶²

Hoe verging het de kloosters vanaf 1572? Nieuwlicht stond leeg, waarschijnlijk al voordat Hoorn de kant van de prins koos. Vermoedelijk waren de monniken naar Amsterdam gevlucht. Op 1 december 1572 leidde de prior van Nieuwlicht een mis in Amsterdam.⁶³ In 1574 is sprake van 'alle conventualen van Blocken.'⁶⁴ Uit enkele andere passages blijkt dat ook monniken uit Nieuwlicht naar Brussel en naar Friesland waren gevlucht.⁶⁵ Veel zusters weken in 1572 uit naar Amsterdam; een minderheid bleef in hun conventen. Willem van Oranje beval op 28 oktober 1572 aan Hoorn om 'hoe wel nochtans in etlijke der zelve cloosteren zeer weijnich bagijnen ende religieusen en zijn (...) van stonde an doet vertrecken alle die bagijnen oft andere religieuse vrouwen persoonen van wat ordere dat zij zijn, uuijt heurren cloosteren conventen oft ander woonhuijsen. Ende die zelve altesamen bijden anderen doet ghaen ende stelt in eene vande conventen inde voirs. stede van Hoerne zijnd 't welck ghij daer toe bequaemste zult vinden henlieden aldaer toevuegende een tamelijck onderhoudt van alle heuere nootdrufft.'⁶⁶ Als voorwaarde werd nog gesteld dat 'sonder te gedoogen, dat diezelve bagijnen ende religieuse oft eenigte van dien zullen mogen uuijten voirn(oemde) convente inde stadt ghaen, om metten borgeren (oft anderen inwoonderen van dier te converseren oft oijck dat die borgeren) oft borgers vrouwen, kinderen oft anders innewoonderen derzelve stede inde voirn(oemde) convente bijden zelve bagijnen ende religieuse zullen mogen gaen'. De zusters moesten dus in feite worden opgesloten. Aan dit bevel lijkt niet onmiddellijk

56 Velius, *Chronyk*, 341.

57 Ibidem, 342.

58 Ibidem, 342.

59 WFA, OAH, inv.nr. 149, bergnr. 91, fol. 64v.

60 Velius, *Chronyk*, 345.

61 Ibidem 374. De enige klok die niet is omgesmolten is een kleine klok van St. Pietersdal met daarop de tekst JHEZUS MARIA ANNO DNI MCCCCXXIX (1529). Deze hangt nu in het torentje van het Pietershof.

62 Ibidem, 350.

63 Wouter Jacobsz., *Dagboek*, 87-89.

64 Ibidem, 223-225.

65 Ibidem, 705 en 714.

66 WFA, OAH, bergnr. 2612a. Zie ook: WFA 1512, inv.nr. 59. Een kopie secretaire bevindt zich in het Koninklijk Huisarchief en is online beschikbaar: <http://resources.huygens.knaw.nl/wvo/brief/2834>.

gehoor te zijn gegeven, want Wouter Jacobsz., een prior uit Gouda die in de periode 1572 tot 1579 een dagboek bijhield, vermeldt pas op 12 december 1572 dat ‘verjaechden dieselfde daer gecomen gosen den religiosen wut alle den conventen ende deden die altsaemen bij malcander in een convent comen.’⁶⁷ De boekhouding van de inkomsten en uitgaven ten behoeve van de zusters werd vanaf eind november 1572 bijgehouden.⁶⁸ Mogelijk zijn de zusters eind november 1572 bij elkaar in een van de conventen geplaatst. Vanaf dat moment stonden dus alle andere conventen leeg. Van 12 december (de dag dat volgens Wouter Jacobsz. de zusters bij elkaar werden geplaatst) dateert een brief van Willem van Oranje waarin wordt verboden aan de gebouwen of goederen van de kloosters schade toe te brengen.⁶⁹ Wouter Jacobsz. meldt op 13 december 1572 ‘dat men daer die conventen began of te breken.’⁷⁰ Volgens Velius gebruikte men in mei 1573 ‘grootte klompen steens, die men tot dien eynde soo hier van de kloosters’ had afgebroken, om schepen als blokkade af te laten zinken in het IJ voor Amsterdam, een van de steden die zich nog niet aan de kant van de prins van Oranje had geschaard.⁷¹ Besluiten over de afbraak van kloostergebouwen zijn niet te vinden in het archief. Een uitzondering vormt klooster Nieuwlicht. Dit al enige tijd leeg staande klooster kon makkelijk als versterking worden gebruikt. Dit was in 1567 de geuzenkapitein Dirk Maertsz. van Schagen niet onopgemerkt gebleven. Hij schreef een brief aan klooster Nieuwlicht ‘dat zy luyden noch dyen dach twee hondert mannen verwachten, ende dan aldaer huerluyden leeger in ’t convent maicken wilden.’⁷² Nu West-Friesland aan de kant van Willem van Oranje stond, was er de dreiging dat de Spanjaarden hun oog op dit gebouwencomplex zouden laten vallen. Nadat de burgers van Hoorn volgens Velius ‘in ’t selve klooster nu langen tijd soo by daeg soo by nacht gewaek’ hadden, besloot het stadsbestuur tot afbraak en diende hiertoe op 23 november 1572 een verzoek in bij Willem van Oranje.⁷³ Onderaan de brief staat vermeld dat Hoorn op 25 november zijn toestemming kreeg. Als reden voor de sloop staat in de brief aan de Prins opgegeven dat ‘men van reguliers clooster buyten dese stede gelegen een groote stercte ende fortresse souden moegen maecken, omme daer mede dese stede te crencken ende dit geheele quartier te bedwingen.’⁷⁴ Het stadsbestuur had daartoe besloten ‘omme ’t selfde te demolieren ende ten gronde toe aff te werpen, uytgesondert ’t koehuijs ende de poorten daer men bequame wooningen off soude moegen maecken, ende dat men die stenen ende andere materialen daer van commende soude employeren tot fortificatie deser stede’. Volgens Wouter Jacobsz. ving men met de afbraak op 14 december 1572 aan: ‘die burgerie bedwongen werdt bij quartieren wuyt den stadt te gaen om altsaemen hantdadich te sijn in de ofbrekinge van tconvent van Blocken. Ende als die vier quartieren ygelick een dach daeran gebroken hadden, soe sijn se op den vijfsten dach tsamen wuytgegaen ende hebben die reste an brant ghesteken.’⁷⁵ Velius schrijft over deze afbraak bij januari 1573: ‘werd het klooster van de reguliers in den banne van Wester-blokker afgebrooken, om welk te doen all’onse burgers beurt om beurt moesten uyt trekken, en daer aen werken, op dat d’een d’ander in toekomenden tijd niet verwijten soude.’⁷⁶ Petrus Opmeer vermeldt in zijn *Historia Martyrum Batavicum* uit 1625 een soortgelijk verhaal. Volgens hem werden *honestissimae matronae ac praedivites viduae* (zeer eerbare moeders en schatrijke weduwen) gedwongen om in het hartje van de winter met sleden over het ijs te gaan om enige stenen te verleggen, zodat iedereen even schuldig aan de sloop was.⁷⁷ Velius vermeldt er nog bij dat ‘het welk voorwaer jammer was, aengesien ’t heerlijk gebouw en de schoone gelegentheyd die

67 Wouter Jacobsz., *Dagboek*, 98.

68 WFA, OAH, inv.nr. 840, bergnr. 1978.

69 WFA, OAH, bergnr. 649, inv.nr. 200. De brief is online beschikbaar: <http://resources.huygens.knaw.nl/wvo/brief/11773>.

70 Wouter Jacobsz., *Dagboek*, 99-100.

71 Velius, *Chronyk*, 376.

72 Marcus, *Sententien en indagingen*, 337.

73 WFA, OAH, bergnr. 649, inv.nr. 200. De brief is online beschikbaar: <http://resources.huygens.knaw.nl/wvo/brief/9244>. Zie ook: Droog, ‘Onze-lieve-vrouwe-ten-nieuwlicht’, 139-140.

74 Hier ligt een parallel met klooster Mariëndal in Lidlum (premonstratenzer mannenklooster) dat in 1580 volledig werd afgebroken uit angst dat de Spaanse troepen hierin zouden trekken.

75 Wouter Jacobsz., *Dagboek*, 100.

76 Velius, *Chronyk*, 362.

77 Opmeer, *Historia Martyrum Batavicum*, 55.

dit klooster onder de voornaemste van Nederland niet sonder oorsaek deden reekenen'. De sloopmaterialen 'werden van verscheyden soo burgers als huyslieden, soo wie wilde, t'huys gehaelt. De boomen, die ook afgehouden werden, gingen een groot deel in 't rondeel voor de Wester-poort, dat daer na in den volgenden somer by de stad gemaekt werd'. Waarschijnlijk heeft het verhaal van Velius betrekking op het verwijderen van het sloopmateriaal. Enkele keuren uit het vijfde keurboek van de stad Hoorn (1567-1574) handelen hierover. Iedere inwoner die beschikte over een slede en paarden was in februari 1573 verplicht een bepaalde hoeveelheid hout van het klooster naar de stad te brengen.⁷⁸ Uit de keur blijkt dat het omgehouden bomen betrof. Op 29 april kon iedereen zich vrijwillig bij het stadhuis melden om het klooster te helpen afbreken.⁷⁹ Een ruïne bleef achter. Op 6 maart 1573 werd wat nog resteerde van het klooster tot de grond toe geslecht. In het memoriaalboek van de burgemeesters van Hoorn staat dit besluit:

Opten Vlen martij anno XVc LXXIII stilo communi zo zijn burghermeesteren deser stede veracordeert met Jan Jansz. metselaer, Jan Lou timmerman, Jacob Thijsz. moelenmaecker ende Aris Jan Reijntges timmerman over den bestedinghe vant ofbreecken vant Reguliers convent staende buijten deser stede in manieren hier naer volcht.

Inden eersten zullen zij ghehouden wesen omme 't voorscreven convent gants slecht te maecken ende totter aerden toe aff te breecken also dattet altemaell gants gelijk der aerden geslecht is ende zullen tselve continuelicken moeten doen ende vervolgen zonder ophouden tot dattet zelfde gants gedaen is.

Ende zullen zij daer voir voir haeren arbeidsloon hebben ende ontfangen den gherechtel helft van alle alzulcke materialen, oick geen uuijtgsondert als zij vande voirseide timmeragie affghebroocken zullen hebben, welverstaende dattet selve goet ofte materialen eerst ende voir all binnen deser stede door bevel van burgermeesteren zal moeten gebracht wesen voir ende alleer zij tegens malcanderen deelinghe sullen doen.

Uuijtghehouden den grote put staende int voirnoemde convent zal staende blijven ende zullen mijn heeren voirnoemt aen haer zelffs houden om haer geliefte daer mede te moghen doen, met noch vijff grote sarcken legghende int voirseide convents kerck, midtsgaders alle den backsteen ende pijn die daer vande voirseide timmeragie comen zal twelck altsamen bijde stadt blijven zal omme daermede haire geliefte te doen.

Waer teghen de voirnoemde personen zullen hebben ende ontfangen buijten tgene voirseid es den gheheele rode backsteen die aent vrouwen huijs ende poorthuijs vant voirseide convent es, geheel tot hairen wille, daer zij die stadt geen deelinghe van en zullen doen, midtsgaders alle den backsteen die vant pispant compt ende oick mede alle de twijghen die int selve convent affgehouden legghen etc.⁸⁰

Waer teghens den voirnoemde personen van mijn voirnoemde heeren beloof es zo lanck ende wanneer als zij int voirseide convent breecken niet beswaert en zullen worden met eenighe wachten zo dach als nachtwaeck op dat zij tselve te beter zonder alle hinder zullen moghen doen etc.

Oirconde van alle tgene voirseid es is dit bij Jan Jansz. metselaer ende Jacob Thijsz. voirseid ondergeteekent actum ut supra.⁸¹

Uit de voorwaarden die werden gesteld, valt het een en ander over de kloostergebouwen af te leiden. Het vrouwenhuis (de ontvangstruimte voor vrouwen) en het poorthuis waren gebouwd van rode bakstenen. Op het terrein was een grote waterput, die behouden bleef. Interessant is de vermelding van vijf grote zerken. Deze zullen ongetwijfeld in de koor van de kapel hebben gelegen en de graven van prioren van het klooster hebben bedekt. De zerken zijn vermoedelijk verkocht om elders te gebruiken.⁸²

78 WFA, OAH, inv.nr. 124, bergnr. 55, fol. 137v (261).

79 WFA, OAH, inv.nr. 124, bergnr. 55, fol. 140v (267).

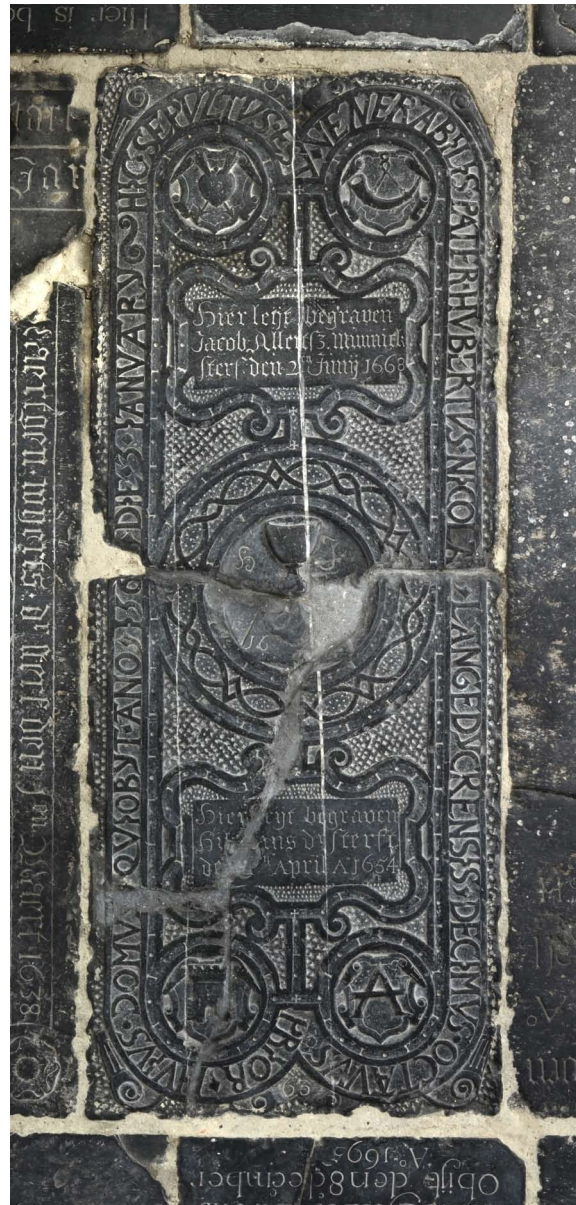
80 Vrouwenhuis is een verblijf voor vrouwelijke gasten. In het 18de-eeuwse afschrift van het memoriaalboek wordt dit getranscribeerd als het 'frontispits'. De frontispice of frontispies is in de architectuur de ornamentiek rondom de hoofdingang aan de voorzijde van een gebouw. Vermoedelijk is met pispant het voorpant van het panthof van het klooster bedoeld. Zie: WFA, OAH, inv.nr. 163, bergnr. 167.

81 WFA, OAH, inv.nr. 158, bergnr. 151, fol. 12v.

82 In mei 1573 werd ook een grafzerk uit de Ceciliakapel verkocht. WFA, OAH, inv.nr. 840, bergnr. 1978.

Een van deze is terecht gekomen in de kerk van Hoogwoud.⁸³ Op de zerk staat rondom de tekst: HIC SEPVLTVS EST VENERABILIS PATER HUBERTVS NICOLA[I] LANGEDYCKENSIS DECIMVS OCTAVVS PRIOR HVIVS DOMVS QVI OBYT ANO 156[] DIE 3 IANVARY.⁸⁴ Op de grafzerk staat centraal een miskelk afgebeeld en staan vier wapenschilden: het wapen van Hoorn, het wapen van Alkmaar, een wapenschild met een doorboord hart en een wapenschild met de letter A (een huismerk?). Prior Hubertus Nicolai kwam uit Langedijk onder Alkmaar, vandaar het wapen van Alkmaar. Het doorboorde hart is het symbool van Augustinus. De zerk is hergebruikt want er staan nog twee namen op met overlijdensjaren in 1654 en 1668. In de voorwaarden voor de afbraak is geen sprake van het koehuis dat omgetimmerd zou worden in een woning. Wellicht werd dit inmiddels al bewoond en was het niet nodig dit nogmaals te vermelden. Uit de verhuurgegevens uit de jaren tachtig van de 16de eeuw blijkt dat de grond waarop het regulierenklooster had gestaan, werd verhuurd met een woning daarop.⁸⁵ Waarschijnlijk is die woning de voormalige koestal. Dat was alles dat er toen nog resteerde van het eens grote klooster.

De afbraak van Bethlehem is in de bronnen niet terug te vinden. Een risico dat dit klooster als fortificatie gebruikt zou gaan worden, was niet aanwezig. Opmerkelijk is dat in het memorieboek van Bethlehem nog twee professies in 1573 staan vermeld, namelijk van Anna Gerts op 2 maart 1573 en Anna Pieters op 30 maart 1573. Aangezien een professie de aanwezigheid van een priester vereist, is het niet waarschijnlijk dat deze professies in Bethlehem hebben plaatsgevonden. Mogelijk zijn de professies door de uitgeweken zusters in Amsterdam gedaan, alsof het kloosterleven gewoon voortging. Daar waren nog priesters actief. In een keur van de stad Hoorn van 4 februari 1573 werd bepaald dat de leden van het slepersgilde verplicht waren om terstond 'alle alsulcke boucken als hemluden daerop gegeven sullen worden ofte gelast zal worden op te nemen' uit het klooster te halen en naar de stad te brengen.⁸⁶ De slepers kregen dus de opdracht de administratie uit het klooster te halen. Mogelijk waren er nog zusters aanwezig, ook al waren alle andere zusters in de stad inmiddels al bij elkaar geplaatst. Waarschijnlijk is het klooster niet lang daarna verlaten en afgebroken. Dit heeft onder vergelijkbare voorwaarden als bij Nieuwlicht plaatsgevonden: ook hier bleef één gebouw behouden om als woonhuis te gebruiken en bleven enkele waterputten in functie. De overige gebouwen, waaronder de kapel, zijn net als bij Nieuwlicht tot de grond toe geslecht.

10-8 Grafsteen van Hubertus Nicolai uit Langedijk, prior van klooster Nieuwlicht, overleden 3 januari 1560/1569. De grafsteen is in 1573 uit de kloosterkerk verwijderd en is in de 17de eeuw hergebruikt in de kerk van Hoogwoud, waar deze zich nog altijd bevindt (afmeting: 2,01 bij 0,80 meter).

83 Met dank aan Bernd Ooijevaar en Louis Groen.

84 Hubertus Nicolai wordt in 1560 als prior van Nieuwlicht vermeld in de Acta Capituli Windeshemensis.

85 Waterlands Archief, Archief Stad Edam, toeg.nr. 0649, inv.nr. 215.

86 WFA, OAH, inv.nr. 124, bergnr. 55, fol. 139v (265).

10-9 Na afbraak van de kloosters Nieuwlicht en Bethlehem werden de voormalige kloosterterreinen door buurtbewoners als steengroeve gebruikt. Bij een opgraving van een stolpboerderij uit ca. 1615 op perceel Bangert 61 in 2012 bleken in de funderingen grote 15de en 16de eeuwse bakstenen te zijn verwerkt. Waarschijnlijk zijn deze stenen afkomstig van de gesloopte kloosters.

10.5 Het wel en wee van de laatste zusters

Deze laatste paragraaf gaat over het wel, maar vooral ook het wee, de ellende, van de laatste zusters van Bethlehem. Als ellende zullen zij dit zeker hebben ervaren. Alles waarin zij geloofden en waarvoor zij hadden geleefd, stortte in. Het gevoel dat hun groot onrecht werd aangedaan, zal sterk zijn geweest.

In 1572 nam de stad Hoorn het beheer over de kloostergoederen over. Voor Hoorn beschikken we over een groot deel van de administratie, die zeer nauwkeurig werd bijgehouden. Voor Enkhuizen, Medemblik en Grootebroek is deze administratie niet aanwezig. Het eerste register in Hoorn vangt aan met 'Die qoeiere van landen huisen ende renten der baghynen cloosteren binnen hooren ende betlehem in westerblocker verhuert bidie baghynen ende die huieren verschenen anno XVc LXXII syn ontfangen bi Cornelis Berckhout ende by Cornelis Allinckxz.'⁸⁷ De precieze datum waarop dit register is begonnen, is niet bekend, maar dit zal niet lang na 18 juni 1572 zijn geweest. Interessant aan dit eerste register is dat het een momentopname geeft waarop de kloosters nog functioneerden. De goederen waren door de stad in beslag genomen maar nog niet definitief verbeurdverklaard. Bij de landerijen staan percelen genoemd die door de kloosters zelf werden gebruikt. In het register van het jaar daarop, in 1573, worden deze percelen aan particulieren verhuurd. Dit maakt het mogelijk tot een reconstructie van het grondbezit en -gebruik te komen, zoals in hoofdstuk 6 is gedaan. Volgens Velius kreeg Hoorn op 6 maart 1573 toestemming om de inkomsten uit de in beslag genomen geestelijke goederen te gebruiken om de oorlog te financieren.⁸⁸

Zoals in de vorige paragraaf is vastgesteld, werden op 12 december 1572 de overgebleven zusters bij elkaar in één convent geplaatst. Op 23 februari 1573 besloot de vroedschap 'datmen den bagijnen in S. Secilien bij provisie besloten zal houden.'⁸⁹ Ze waren dus al in het Ceciliaconvent bijeen gebracht.⁹⁰ Op zeker moment zijn de zusters overgebracht naar het Agnesconvent. Een besluit hierover is in de resoluties niet te vinden. Uit het verzoek van de regenten van het Burgerweeshuis aan Willem van Oranje om het voormalige Catharinaconvent inclusief alle bezittingen aan hen toe te wijzen voor de weeskinderen uit maart 1573 blijkt dat de zusters inmiddels in het Agnesconvent waren ondergebracht.⁹¹ De ellende

87 WFA, OAH, inv.nr. 840, bergnr. 1978.

88 Velius, *Chronyk*, 364.

89 WFA, OAH, inv.nr. 149, bergnr. 91, fol. 62v (129).

90 Dit was dus geen besluit om ze in het Ceciliaconvent onder te brengen, zoals wordt verondersteld door Boschma-Aarnoudse: Boschma-Aarnoudse, 'Sint-Cecilia na de Hervorming', 67.

91 WFA, OAH, inv.nr. 908, bergnr. 2618.

was voor de overgebleven zusters, die bij elkaar waren geplaatst, niet voorbij. Velius vertelt een gekuiste versie van het verhaal. Hij vermeldt dat op 9 maart 1573 's avonds laat twee schepen met zusters onder begeleiding van soldaten naar Amsterdam werden gebracht. Dit gebeurde 'niet sonder groote moedwil van de knechten en andere ongeregelde menschen dat voorwaer soo niet behoorde en was billijk geweest dat onse heeren sulks voorkomen en belet hadden.'⁹² We beschikken over nog een andere bron waarin deze gebeurtenis staat vermeld. In de periode 1572 tot 1579 hield broeder Wouter Jacobsz., de laatste prior van een klooster in Gouda, een dagboek bij.⁹³ Van 1572 tot en met 1578 verbleef hij in Amsterdam. Op 10 maart 1573 schreef hij dat 'wuyt Hoorne verdreven sijn heel forselyck met bloete rappieren ende brandende loncken (=lonten) veel religiose susteren ende worden bij malcander in een schip gestelt, alst tegenwoerdelyck een seer ombehendich weder was, sulx dat die gosen niet anders en schenen te soucken dan die goede kinder om hals te brengen ende te verdrencken.'⁹⁴ Op 11 maart kwamen acht van deze zusters aan in het convent waar Wouter Jacobsz. verbleef. De pater en mater van het convent waaruit zij afkomstig waren, verbleven hier al. Deze zusters vertelden dat ze met in totaal 50 personen naar Amsterdam verscheept waren en 'dat haer veel spijs ende verdriets van stoeten, smiten ende qualick spreken angedaen was van den soudaten.'⁹⁵ Vijf zusters waren onderweg 'van deselfde raubauwen vercracht'. Naar aanleiding van dit gebeuren schreef Wouter Jacobsz. het volgende gebed: 'O mogende God siet neder en wreekt u over soe swaere geperstheyt ende en wilt niet gedoegen, dat dijn scaepen dus deerlick van den boosen honden oft wolven gebeten oft verslonden werden.' Op 10 maart 1573 werden dus ongeveer 50 zusters uit Hoorn naar Amsterdam gebracht. Uit het genoemde schrijven van de regenten van het Burgerweeshuis uit maart 1573 blijkt dat toen 80 zusters in het Agnesconvent bijeen waren. Dat houdt in dat in het Ceciliaconvent begin 1573 ongeveer 130 zusters verbleven. Uit de boekhouding van de uitgaven die gedaan werden ten behoeve van de bij elkaar geplaatste zusters blijkt dat 120 zusters bijeen waren gebracht.⁹⁶ Dit klopt tamelijk goed met elkaar. Waarschijnlijk zijn de overgebleven 80 zusters rond 10 maart 1573 overgebracht naar het Agnesconvent.⁹⁷ Een van de uitgaveposten in maart 1573 luidt 'aen eenen conventale gedaen een gulden een stuijver den welcken seer deerlyck so sij seijden mede gehandelt was van seeckere soldaten wiens naeme om der eerbaerheijts wille alhier versweegen'. Het bleven na maart 1573 angstige tijden voor de uitgeweken zusters. Op 13 januari 1574 deed Wouter Jacobsz. opnieuw verslag van een mishandeling die de soldaten in Hoorn een aantal zusters aandeden.⁹⁸ Drie tertiariessen die in Amsterdam verbleven, keerden naar Hoorn terug om iets uit hun voormalige convent te halen. Zij werden door de geuzen veertien dagen lang gevangen gezet en mishandeld: 'die haer van bovenen tot haer midden toe naeckt maekende bedwangen doer haer, tegens malcander staende ende toouwen met cnoopen daeran hebbende in haer handen, te loepen ghins ende weder ende smeten haer met die coorden soe deerlic ende soe lange, totdat sijselver haer vermoyt vonden ende tot sij geheel bloedich gequetst ende jammerlick toochden'. De naar Amsterdam gevluchte religieuzen leefden, beroofd van hun inkomsten, in armoede. Wouter Jacobsz. vertelt een aandoenlijk verhaal over een Hoornse zuster. Zij ging 's avonds in het donker langs de huizen om devote liedjes te zingen in de hoop een stuk brood te eten te krijgen.⁹⁹ Een ander verhaal is bekend over zuster Trijntgen Alberts uit het Ceciliaconvent. Zij woonde later als kloppje in Haarlem en in een korte levensbeschrijving van haar staat dat zij in Amsterdam langs de huizen ging 'uut wasschen ende schueren om de cost voor pater [Willem Geeritsz. Silverschoon] ende voor haer te winnen.'¹⁰⁰

Op 22 januari 1574 werd besloten de zusters die in het Agnesconvent bijeen waren een jaar-

92 Velius, *Chronyk*, 364.

93 Wouter Jacobsz., *Dagboek*.

94 Ibidem, 204.

95 Ibidem, 204-205.

96 WFA, OAH, inv.nr. 840, bergnr. 1978.

97 De veronderstelling van Boschma-Aarnoudse dat de zusters tot omstreeks 1585 in het Ceciliaconvent hebben gewoond, is dus onjuist. Boschma-Aarnoudse, 'Sint-Cecilia na de Hervorming', 68.

98 Wouter Jacobsz., *Dagboek*, 359.

99 Ibidem, 364.

100 Graaf, 'Uit de levens der "maechden van den hoeck"', 132.

lijkse alimentatie te betalen tot een redelijk onderhoud.¹⁰¹ De situatie voor de zusters bleef echter onzeker. Wouter Jacobsz. vermeldt dat op 25 februari 1575 de mater van het Agnesconvent, die nog altijd in Amsterdam verbleef, hem vertelde ‘dat sij nu voer seker verstaen hadde hoe die van Hoorn nu wederom getyrannizeert hadden over haer religiosen, die tot noch toe in haer convent sober onderhoud gehadt hadden, dien nu op een nieu verdrivende ende sulx benauwende dat sij nieuwerths herberch oft logiis wisten te crigen.’ Aan deze onzekere situatie kwam een einde met de Pacificatie van Gent op 8 november 1576. Dit werd bekrachtigd door de Staten-Generaal op 7 januari 1577. Hierop werd op 23 mei 1577 besloten dat ‘alle conventen ende cloosteren binnen den steden, midtsgaders dedificien gront plaetze erffve ende eijgendomme vandien zullen blijven tot behouff ghebruijck ende prouffijte van elcker stede omme de selfde bij hen in eijgendomme aengebaet ende behouden te moghen worden ende gheemployeert tot heuren beste.’¹⁰² De bezittingen van de abdij van Egmond, Nieuwlicht en Pietersdal werden in 1584 verloot tussen de zeven steden van het Noorderkwartier, te weten Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Edam, Monnickendam, Medemblik en Purmerend. Niet alleen de binnenzusters in het Agnesconvent, maar ook de buitenzusters, die zelf voor huisvesting zorgden, kregen vanaf 1577 alimentatie betaald. In 1579 besloot men dat ook de ongeprofessijde conventualen alimentatie zouden ontvangen.¹⁰³ De oudste lijst staat in de boekhouding uit de jaren 1577-1581.¹⁰⁴ Het is een lijst van in totaal 57 buitenzusters en één pater (Pater Silverschoon van het Ceciliaconvent). Helaas staat niet bij alle zusters vermeld uit welk klooster zij afkomstig waren. De meeste zusters kregen 1 gulden per maand betaald. In totaal werd aan hen dat jaar 2340 gulden betaald. De oudste lijst van binnenzusters dateert uit 1597.¹⁰⁵ In totaal waren er toen nog maar 36 zusters in het Agnesconvent bijeen. Daarnaast worden in dat jaar 40 buitenzusters genoemd. De boekhouding werd nauwgezet bijgehouden. De zusters kregen jaarlijks in vier termijnen hun alimentatie betaald. Het bedrag werd geleidelijk verhoogd. Tevens werd hun overlijden en soms hun leeftijd genoteerd. De uitgaven aan de alimentatie zijn te volgen tot en met het jaar 1618. Enkele zusters stelden hun testament op waarbij ze hun medezusters tot erfgenamen benoemden.¹⁰⁶ In 1583 benoemden de op dat moment zes binnenzusters van het Mariaconvent elkaar tot erfgenamen.¹⁰⁷ De goederen staan gespecificeerd als geld, kleren, linnen en wollen dekens en huisraad. Eveneens in 1583 stelden alle binnenzusters van het Ceciliaconvent (twaalf in getal) gezamenlijk hun testament op, waarin ze bepaalden dat ze zowel elkaar als de buitenzusters als erfgenamen benoemden.¹⁰⁸ Uitdrukkelijk werd wel bepaald dat zusters die zouden trouwen, zouden worden buitengesloten. Wanneer zij allen waren overleden, kwam de nalatenschap ten goede aan de Huiszittenden Armen. Een aantal zusters die over wat meer geld en goederen beschikten dan alleen kleren, beddegoed en huisraad, vermaakte geld en goederen aan familie en vrienden.¹⁰⁹

101 WFA, OAH, inv.nr. 149, bergnr. 91, fol. 68v (137).

102 WFA, OAH, inv.nr. 158, bergnr. 151, fol. 17r.

103 WFA, OAH, inv.nr. 149, bergnr. 91, fol. 107r (214).

104 WFA, OAH, inv.nr. 844, bergnr. 1982, fol. 92r.

105 WFA, OAH, inv.nr. 842, bergnr. 1980.

106 In 1582 stelden Trijn Pieters en Ludou Pieters, zusters van het Agnesconvent, hun testament op. De goederen staan gespecificeerd als kleren, linnen en wollen (lakens), geld, dekens en kussens: WFA, ONA, inv.nr. 2048, fol. 37v. In 1597 stelde Griet Pietersdr., zuster van het Maraconvent, haar testament op: WFA, ONA, inv.nr. 2040, fol. 174.

107 WFA, ONA, inv.nr. 2048, fol. 77v-78r.

108 WFA, ONA, inv.nr. 2048, fol. 69. Zie ook: Van Mieris, ‘Verraad van het Noorderkwartier’, 242.

109 In 1583 stelde Geert Jans, zuster van het Agnesconvent, haar testament op: WFA, ONA, inv.nr. 2048, fol. 91v. In 1586 stelde Trijn Jans, zuster van het Gertrudisconvent, haar testament op. Ze vermaakte geld en haar Bijbel aan familie en daarnaast aan haar medezusters haar kleren, linnen en wollen (lakens) en haar bed met toebehoren: WFA, ONA, inv.nr. 2050, fol. 199v. In 1589 stelde Alidt Mieus, zuster van het Catharinaconvent, haar testament op: WFA, ONA, inv.nr. 2036, fol. 40v. In 1590 stelde Vrou Heerts, zuster van het Agnesconvent, haar testament op. Ze testateerde opmerkelijk veel goederen geld, waaronder scheepsparten, een schilderij, een gouden riem, een gouden kruis en een ‘gouden engel in specie’: WFA, ONA, inv.nr. 2036, fol. 172. In 1596 stelde Griet Dircxs, zuster van het Catharinaconvent, haar testament op. Ze vermaakte geld en goederen aan familie en daarnaast alle andere goederen aan haar medezusters: WFA, ONA, inv.nr. 2039, fol. 223. In 1596 stelde Trijn Cornelis, zuster van het Catharinaconvent, haar testament op. Ze vermaakte geld en goederen aan familie en vrienden en daarnaast ook 50 gulden aan haar medezusters: WFA, ONA, inv.nr. 2039, akte 225.

In de tijd dat de zusters in het Agnesconvent bijeen waren gebracht, onderhielden sommigen van hen nog steeds contacten met hun voormalige biechtvaders. Dit blijkt uit een bewaard gebleven brief van de pater van het Catharinaconvent aan ‘den eersame voorvruchtighe maget Catharina Pieters dr van Twiske met haer ghemene susteren van S. Catherinen tot Hoorn nu woenende in S. Agnieten Clooster’.¹¹⁰ Zijn naam staat niet genoemd, maar uit andere bronnen is bekend dat dit pater Gerrit Pietersz. moet zijn. Uit het dagboek van Wouter Jacobsz. blijkt namelijk dat hij in 1574 in Amsterdam verbleef.¹¹¹ Vermoedelijk is de ongedateerde brief omstreeks die tijd geschreven. Hij probeert in de brief de zusters een hart onder de riem te steken. Deze pater vertrok na de val van Amsterdam in 1578 naar Enkhuizen. Vanaf 1583 ontving hij alimentatie van Hoorn.¹¹² Ook de pater van het Agnesconvent, Pieter Meynerts van Enkhuizen, verbleef enige tijd in Amsterdam. Hij keerde terug naar Hoorn en ontving vanaf 1583 alimentatie.¹¹³ Paters van andere conventen die alimentatie betaald kregen, kennen we niet. Een aantal van hen keerden niet terug naar West-Friesland. Frans Pietersz. Silverschoon, de pater van het Mariaconvent, was net als de voorgaande twee paters naar Amsterdam gevlucht. Na de val van Amsterdam vluchtte hij verder naar Amersfoort, alwaar hij in 1586 in het St. Agathaklooster overleed.¹¹⁴ De pater van het Gertudisconvent, Baertout Fransz. van Wormer, bleef in Amsterdam. Hij stelde daar in 1580 zijn testament op.

Het Agnesconvent bleef door het bij elkaar plaatsen van veel voormalige kloosterzusters als het ware als een klooster functioneren. Lang werd dit oogluikend toegestaan. Uiteindelijk besloot de stad op 29 december 1626 hier een einde aan te maken.¹¹⁵ In een resolutie werd gesteld dat dagelijks ‘pausel(ijke) superstitionen ende conventiculen’ in het klooster plaatsvonden. De verhuur van de stadshuisjes in de buurt, waar kennelijk vrome katholieken woonden, werd beëindigd en het klooster gezuiverd. Er woonden nog twee bagijnen en die moesten naar het Oude Vrouwenhuis of een andere locatie verhuizen. Ruim een maand later (1 februari 1627) kreeg de laatst levende binnenzuster, Adriana Alberts (een voormalige zuster van het St. Ceciliaconvent), vanwege haar ‘extreme ouderdomme’ samen met haar dienstmaagd een uitkering van 300 gulden per jaar toegekend mits dat zij uit het Agnesconvent zou vertrekken.¹¹⁶ Het kloosterleven kwam definitief ten einde.

Hoe het sinds 1572 de kloosters en conventen in Enkhuizen, Medemblik en Grootebroek verging, is minder goed bekend dan bij Hoorn. Net als in Hoorn zijn die gemeenschappen opgeheven, de goederen in beslag genomen en de broeders en zusters verjaagd of bij elkaar geplaatst. In de bronnen die zijn overgeleverd, vernemen we hier zo goed als niets over. Een aanwijzing dat in Enkhuizen na 1572 zusters bij elkaar woonden, is te vinden in een passage over Griet Jacobs van Spanbroek.¹¹⁷ Zij werd vóór- of in 1592 opgenomen in de Vergadering van de Haarlemse klopjes. Daarbij staat aangetekend dat zij ‘somtjits voer t’ Enckelhuysen bij haer vrienden, welke geus waeren. Ende sij ginck dan in ‘t clooster bij de bagijnkens van de derde regel van S. Franciscus, stichtende maechden. Hier sach se veel goede exemplen, hoorde stichtige woorden ende genieten veel innighe gebeden.’ Zij kwam daar omdat ‘daer was een susterken, dat besonder uitblonk in heilicheit; was als een engel Gods. Dese was haer vaders susterling’. Rijkenberg stelt dat zij is geboren in 1570 en dat zich dit, uitgaande van een leeftijd van minimaal 15 jaar, dus op zijn vroegst rondom 1585 moet hebben afgespeeld. Hij is van mening dat het hier om het voormalige Ursulaconvent gaat. Kennelijk werd de zusters toegestaan hun oude leven als kloostergemeenschap voort te zetten, met dien verstande dat natuurlijk geen katholieke mis en andere gebruiken waren toegestaan. Net als in Hoorn komen ook in het notarieel archief van Enkhuizen zusters voor die hun testament opstelden. Uit 1586 dateren twee aktes waarin telkens twee zusters van het voormalige

110 WFA, OAH, inv.nr. 800, bergnr. 3055.

111 Wouter Jacobsz., *Dagboek*, 223-24.

112 Dat hij in 1574 in Amsterdam verbleef, blijkt uit het dagboek van Wouter Jacobsz.: Wouter Jacobsz., *Dagboek*, 223-224. In 1583 wordt hij poorter van Enkhuizen genoemd: WFA, ONA, inv.nr. 817, akte 24. Hij woonde daar in ieder geval nog in 1589: WFA, ONA, inv.nr. 824, akte 102. Het besluit tot betaling van alimentatie aan hem is te vinden in de resoluties: WFA, OAH, inv.nr. 149, bergnr. 91, fol. 137v.

113 WFA, OAH, inv.nr. 149, bergnr. 91, fol. 138r.

114 Schrickx, ‘Mariaklooster’, 29.

115 WFA, OAH, inv.nr. 150, bergnr. 108, fol. 42r.

116 WFA, OAH, inv.nr. 150, bergnr. 108, fol. 51v. Ze was in 1627 circa 84 jaar oud.

117 Rijkenberg, ‘Enchusana. V’.

Ursulaconvent hun laatste wil vastlegden.¹¹⁸ Als reden staat gegeven dat ze ‘noch descendentes noch ascendentes’ hebben en dat ze daarom ‘deur onderlinge liefden dien zij tot elck anderen dragen so zij van haeren jongen jaeren int zelve convent met elck anderen gewoonde ende geconverseerd hebben ende als noch met elck anderen converseeren ende wonen.’ Vier zusters van het voormalige Claraconvent (waarschijnlijk de laatste vier nog levenden) benoemden elkaar in 1599 tot erfgenamen.¹¹⁹ De akte werd opgesteld in het Zuiderklooster (Ursulaconvent), waaruit we mogen afleiden dat inderdaad een deel van dit voormalige convent in gebruik was als woning voor de zusters van de diverse opgeheven conventen. In Medemblik werd het beheer over de voormalige kloostergoederen na 1572 tijdelijk in handen van de godshuisvoogden gelegd.¹²⁰ In 1575 werd de opbrengst van de goederen van beide kloosters (de twee bagijnhoven) middels een giftbrief van Willem van Oranje bestemd tot onderhoud van de weeskinderen.¹²¹ In het archief van Medemblik vernemen we een aantal malen over betaling van alimentatie. In 1589 ontving het stadsbestuur een verzoek om verhoging van de alimentatie ‘van de bagijntjes.’¹²² De drie jongste hadden tot dan 40 gulden per jaar ontvangen en kregen nu 50 gulden per jaar. De oudste zusters moesten zich tevreden stellen met de 50 gulden die zij al ontvingen en er werd beloofd dat men haar geen gebrek zou laten lijden. In 1594 is sprake van de bagijnen Marij Jelis en Lijsbeth Hermans die voortaan 60 gulden per zouden ontvangen.¹²³ Nog in 1612 is sprake van ene Els de bagijn die werd onderhouden. Zij ontving van het weeshuis maandelijks een kaas.¹²⁴

10.6 De laatste zusters van Bethlehem

Uit de administratie zijn de laatste zusters van klooster Bethlehem te achterhalen. In de lijst uit 1577-1581 staan negen zusters van wie zeker is dat ze uit Bethlehem afkomstig waren. Neel Cornelis van Bethlem kreeg haar alimentatie samen met Neel Pieters van S. Marijen betaald. ‘Trijntgen Nannings en Maddaleentgen Aris beide van Betlahem’ kregen eveneens hun alimentatie samen betaald. Verder worden nog genoemd: Anna Jans van Betlahem, Lijsbeth Sijbrants van Betlahem, Welmoet Jacobs uuijt Betlahem, Geert Cornelis van Betlahem, Geert Jans uuijt Bethlem en Griet Reijners van Betlem. Bij vijf zusters staat niet vermeld dat zij uit Bethlehem kwamen, maar dit valt op basis van de latere boekhouding wel te veronderstellen. Neel Jaspers was zeker een zuster van Bethlehem. Drie zusters woonden samen in ‘Wallis boomgaert’, namelijk Trijn Heijnis, Anna Pieters en Trijn Pieters. Uit de latere registers zijn een Anna Pieters en een Trijn Pieters van Bethlehem bekend. Mogelijk waren zij alle drie uit Bethlehem afkomstig en hadden zij hun toevlucht in een huisje in een boomgaard gezocht. Griet Reijers wordt samen met Griet Sijmis, Jan Pieters, Ael Jacobs en Reijnu Bouwes genoemd. Bij geen van hen staat uit welk klooster zij afkomstig was, maar dat valt wel uit latere registers af te leiden. Janna Pieters en Ael Jacobs waren zusters uit het Agnesconvent en Reynu Bouwis kwam uit het Catharinaconvent. Griet Reijers was een zuster van Bethlehem. Zusters van verschillende conventen zochten steun bij elkaar. In totaal waren er dus vermoedelijk veertien buitenzusters van Bethlehem.

In de boekhouding staat in december 1574 een uitgavepost van maandgeld aan zestien ‘betlehemse baghijnen.’¹²⁵ Zij staan niet bij naam genoemd. Onder hen bevond zich ‘eene olde lamme baghijn hebbende een lamme arm van betlehemsser clooster’ die in maart 1573 wat extra geld kreeg toegestopt. Pas in 1597 vernemen we voor het eerst een aantal namen van binnenzusters: Griet Willems, Anna Pie-

118 WFA, ONA, inv.nr. 816, akte 549 en 553. Twee zusters ondertekenden met het oude conventsmerk omdat ze hun eigen merk (het huismerk van hun ouders) niet kenden.

119 WFA, ONA, inv.nr. 834, akte 106.

120 Met dank aan Peter Swart.

121 De brief bevindt zich in het WFA, Oud Archief stad Medemblik. Een kopie secretaire is aanwezig in het Koninklijk Huisarchief Den Haag en is tevens online beschikbaar: <http://resources.huygens.knaw.nl/wvo/brief/2039>.

122 WFA, Oud Archief stad Medemblik, toeg.nr. 0715, inv.nr. 10, fol. 25.

123 WFA, Oud Archief stad Medemblik, toeg.nr. 0715, inv.nr. 10, fol. 57.

124 WFA, Oud Archief stad Medemblik, toegangsnr. 0715, inv.nr. 10, fol.77v.

125 WFA, OAH, inv.nr. 840, bergnr. 1978.

ters, Trijn Pieters en Neeltgen Jans.¹²⁶ Anna Pieters en Trijn Pieters waren mogelijk in 1577 nog buitenzusters. Uit de registers blijkt vaker dat zusters op zeker moment besloten toch bij de binnenzusters te gaan wonen of juist andersom uit het Agnesconvent wegtrokken om ergens anders te gaan wonen. In de administratie uit 1597 staat een lijst met buitenzusters waarin namen voorkomen die ontbreken in de lijst uit 1577. Dat kan betekenen dat er vrouwen zijn die zich na 1577 bij de stad Hoorn hebben gemeld als zijnde voormalig zuster en dus na 1577 in de administratie zijn opgenomen. Het is ook mogelijk dat enkele binnenzusters de keuze maakten alsnog op zichzelf te gaan wonen. Als buitenzusters staan in 1597 vermeld: Neeltgen Jaspars, Griet Reyners, Neeltgen Cornelis, Trijn Nannings, Magdalena Aernts, Geert Jans, Griet Reyers, Welmoet Jacobs, Duyff Outgers en Marie Jans van Hauwaert. In totaal dus tien zusters van wie acht in 1577 ook werden genoemd. De laatste twee zijn nieuw in de boekhouding.

Bij de opheffing van Bethlehem in 1572 waren dus minimaal 30 zusters in dit klooster aanwezig, aangezien in 1574 zestien binnenzusters en in 1577 veertien buitenzusters worden vermeld. In werkelijkheid zal dit aantal hoger zijn geweest want er zijn ook zusters die wegtrokken. Van achttien van de overgebleven zusters kennen we de naam. Hieronder volgen de gegevens die te vinden zijn over iedere zuster.

Griet Willems, alias Griet moer (kennelijk was ze moeder voordat ze was ingetreden), komt voor het eerst voor als binnenzuster in 1597. In 1599 werd haar alimentatie nog verhoogd (naar 72 gulden), daarna komt ze in de boekhouding niet meer voor. Ze is overleden tussen 15 juni 1599 en 7 juli 1601.

Anna Pieters was in 1577 vermoedelijk samen met twee andere zusters van Bethlehem als buitenzuster gehuisvest in 'Wallis boomgaert'. In 1597 komt zij voor als binnenzuster en ze is overleden op 12 mei 1604.¹²⁷ In 1603 was ze 88 jaar oud, waaruit valt af te leiden dat ze geboren is omstreeks 1515. Bij haar overlijden was ze circa 89 jaar oud. Mogelijk deed ze haar professie al op achttienjarige leeftijd op 14 juli 1533, want bij die datum staat in het memorieboek een professie van een Anna Pieters genoteerd. Opmerkelijk is dat ook bij de datum van 1 april 1588 een professie van een Anna Pieter is geschreven. Zoals in hoofdstuk 5 is uiteengezet, kan dit onmogelijk juist zijn.

Trijn Pieters was in 1577 vermoedelijk samen met twee andere zusters van Bethlehem als buitenzuster gehuisvest in 'Wallis boomgaert'. In 1597 komt zij als binnenzuster voor en ze is overleden tussen 1610 en 1615. In 1603 was ze 79 jaar oud, waaruit valt af te leiden dat ze omstreeks 1524 is geboren. Bij haar overlijden was ze minimaal circa 86 jaar oud. Mogelijk deed ze haar professie op 5 december 1544 want bij die datum staat een professie van een Katrijn Pieters genoteerd. Ze was toen ongeveer 20 jaar oud.

Trijn Heijnis is een zuster die in 1577 samenwoonde met Anna Pieters en Trijn Pieters in 'Wallis boomgaert'. Mogelijk was ze afkomstig uit Bethlehem. In de boekhouding uit 1597 ontbreekt zij, waaruit valt af te leiden dat ze tussen 1577 en 1597 is overleden.

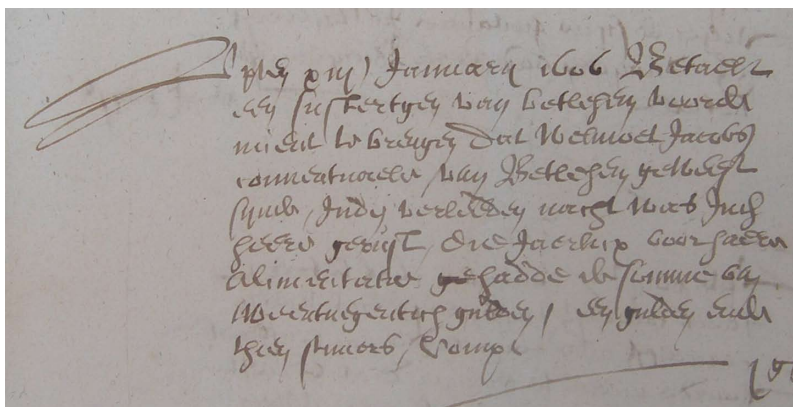
Neeltgen Jans komt voor het eerst voor als binnenzuster in 1597. Zij ontbreekt in de administratie van 1618, waaruit kan worden afgeleid dat ze in 1616 of 1617 moet zijn overleden. In 1603 was zij 65 jaar oud en ze is dus omstreeks 1538 geboren. Bij haar overlijden was ze ongeveer 80 jaar oud.

Welmoet Jacobs was in 1577 een buitenzuster. Dat was zij nog altijd in 1599, maar vanaf 1601 komt ze in de boekhouding als binnenzuster voor. Ze overleed op 13 januari 1606. Haar overlijden werd aangegeven door een van haar medebinnenzusters van Bethlehem: 'Opten XIIIen januarij 1606 betaelt een sustertgen van betlehem voordien niet te brengen dat Welmoet Jacobs conventuale van Betlehem geweest sijnde, inden verleeden nacht was inden heere gerust'.¹²⁸ In 1603 was ze 65 jaar oud, waaruit blijkt dat ze omstreeks 1538 is geboren en bij overlijden circa 68 jaar oud was. In 1561/1562 bezat zij onder

126 WFA, OAH, inv.nr. 842, bergnr. 1980.

127 Haar overlijden werd gemeld door 'twee vrijsters die int clooster woonen'. WFA, OAH, inv.nr. 843, bergnr. 1981, fol. 105v.

128 WFA, OAH, inv.nr. 844, bergnr. 1988, fol. 122v.

10-10 Aantekening uit 1606 betreffende het overlijden van Welmoet Jacobs, afkomstig uit de boekhouding over het beheer van de voormalige kloostergoederen en de betaling van alimentaties (WFA, OAH, bergnr. 1988).

de naam Welmoet Jacop Grippesdochter een lijfrente van 6 gulden in Edam.¹²⁹ Mogelijk was ze uit Edam afkomstig.

Neeltgen Jaspers was in 1577 een buitenzuster en bleef dat haar rest van haar leven. Ze komt in de boekhouding nog voor in het jaar 1618 en is dus daarna overleden. In 1603 was ze 64 jaar oud. Ze is dus omstreeks 1539 geboren en was bij overlijden minimaal 79 jaar oud.

Griette Reyners was in 1577 een buitenzuster en bleef dat tot haar overlijden op 10 augustus 1617. In 1603 was ze 55 jaar oud en ze is dus geboren omstreeks 1548. Bij haar overlijden was ze circa 69 jaar oud. In mei 1574 huurde ze al een woning in Hoorn. Zij verdiende toen de kost als koemaagd met het melken van de koeien ten behoeve van de binnenzusters in het Agnesconvent.¹³⁰ In 1603 huurde ze een woning in het voormalige Claraconvent. Haar buurvrouw was op dat moment Anna Jacobs, een voormalige zuster van het Agnesconvent. Daar weer naast woonde in 1603 Geerte Jans die net als Griette een zuster van Bethlehem was geweest. Uit de boekhouding van 1609 blijkt dat ze toen nog altijd een woning in het Claraconvent huurde.¹³¹ De huur was waarschijnlijk al die tijd om niet, zoals dat vaker bij kleine woningen voor voormalige zusters gebeurde.¹³²

Neeltgen Cornelis woonde in 1577 als buitenzuster samen met Neel Pieters van het Mariaconvent. Zij bleef buitenzuster en overleed op 9 maart 1609. In 1603 was ze 68 jaar oud. Ze is geboren omstreeks 1535 en was bij overlijden circa 74 jaar oud.

Trijn Nannings woonde in 1577 samen met Maddaleentgen Aris als buitenzuster. In 1599 werd haar alimentatie nog verhoogd, daarna komt ze in de boekhouding niet meer voor. Ze is overleden tussen 21 mei 1599 en 7 juli 1601.

Magdalena Arents van Haerlem was in 1577 een buitenzuster en woonde samen met Trijntgen Nannings. Ze bleef buitenzuster en overleed op 24 maart 1610. In 1603 was ze 58 jaar oud. Ze is dus geboren omstreeks 1545 en was bij overlijden circa 65 jaar oud. Van haar is een brevier overgeleverd dat is geschreven in 1569.¹³³ In dit boek staat op het laatste schutblad geschreven 'dit boeck hoert toe suster magdaleen aarnst van betelem butten hoern'.

Geert Jans staat in 1577 vermeld als buitenzuster. In de boekhouding wordt zij in 1598 weduwe van wijlen Claes Gosensz. genoemd. Dat houdt in dat ze na 1572 is getrouwd met Claes Gosensz. en in 1598 inmiddels weduwe was. Ze bleef ondanks haar huwelijk alimentatie betaald krijgen, al was dit bedrag duidelijk lager dan bij de andere zusters. Haar alimentatie werd in 1602 sterk verhoogd (van 24 naar 60 gulden). Daarna komt ze in de boekhouding niet meer voor, waaruit blijkt dat ze tussen 9 maart 1602

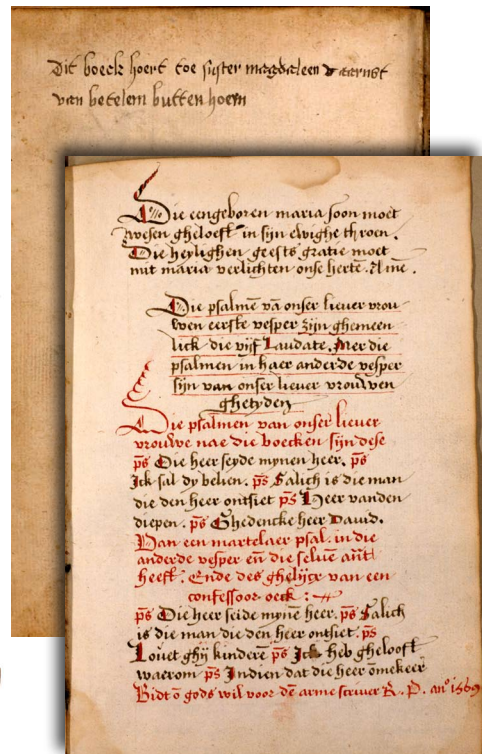
129 Driessen, 'Edam vóór de Hervorming', 172.

130 WFA, OAH, inv.nr. 840, bergnr. 1978.

131 WFA, OAH, inv.nr. 844, bergnr. 1991.

132 In het register van 1608 staat: 'Griette Reijnerts conventuale heeft aldaer een wooninge om niet'. WFA, OAH, inv.nr. 844, bergnr. 1990.

133 KULeuven, Maurits Sabbebibliotheek, Collectie Berchmanianum 5000 A6. Zie voor de beschrijving hoofdstuk 5.

10-11 Brevier van Magdalena Arents van Haarlem (collectie KULeuven, Maurits Sabbebibliotheek, Collectie Berchmanianum 5000 A6).

Op het schutblad staat: Dit boeck hoert toe suster Magdaleen Aernst van Betelem bidden Hoern.

Op fol. 8r staat onderaan: Bidt o(m) gods wil voor de(n) arme scriver R.P. an(no) 1569.

en juli 1603 is overleden. Ze woonde in 1596 in een woning van het voormalige Claraconvent. In 1598 wordt ze 'Geert Jansdr. wed. wijlen Claes Gosensz.' genoemd en woonde toen samen met Griet Cornelis, een zuster van het Claraconvent, met ieder een eigen woning. In 1603 was ze verhuisd naar een naastgelegen woning. De huur was waarschijnlijk al die tijd om niet.¹³⁴

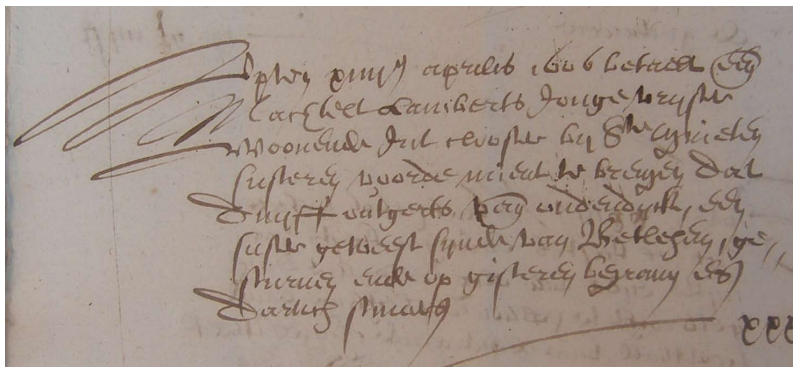
Griette Reyers was in 1577 een buitenzuster en woonde samen met vier zusters van andere conventen. Ze bleef buitenzuster en overleed na 1618. In 1603 was ze 57 jaar oud. Ze is dus omstreeks 1546 geboren en was bij overlijden minimaal circa 72 jaar oud.

Duyff Outgerts vande Oudendijck komt voor het eerst in 1597 in de boekhouding voor als buitenzuster. Ze werd begraven op 13 maart 1606. Haar overlijden werd gemeld: 'Opten XIIIen aprilis 1606 betaelt eenen Machtelt Lamberts jonge vrijster woonende int clooster bij St Agnieten susteren voorde nieuut te brengen dat Duijff Outgerts van Oudendijck een suster geweest sijnde van Betlehem gesturven ende op gisteren begraven es, dertich stuvers'.¹³⁵ In 1603 was ze 74 jaar oud en ze is dus omstreeks 1529 geboren. Bij overlijden was ze circa 77 jaar oud.

Marij Jans van Hauwaert duikt voor het eerst in de boekhouding op in 1602. In 1603 staat vermeld dat ze is 'woonende bij Enchuijsen'. Ze was toen 56 jaar oud en ze is dus omstreeks 1547 geboren. In

134 In het register van 1598 staat: 'Geert Jansdr. weduwe wijlen Claes Gosensz. ende Griet Cornelisdr. beijde conventualen deene van sinte Claren ende dander van Bethlehem is bij mijn E(dele) heeren Burgerm(eeste)r(e)n geconsenteert tot wederseggen elcx een woninghe staende achter int selve convent van sinte Claren om niet'. WFA, OAH, inv.nr. 844, bergnr. 1983, fol. 45r-45v.

135 WFA, OAH, inv.nr. 844, bergnr. 1988, fol. 123v.

10-12 Aantekening uit 1606 betreffende het overlijden van Duijff Outgerts vanden Oudendijck, afkomstig uit de boekhouding over het beheer van de voormalige kloostergoederen en de betaling van alimentaties (WFA, OAH, bergnr. 1988).

een resolutie uit 1626 staat vermeld dat ze om verhoging van haar tractement van 65 gulden vroeg.¹³⁶ In de kantlijn staat genoteerd dat de burgemeesters haar in februari 1627 een bedrag van 90 gulden per jaar toekenden. Haar leeftijd bij overlijden was minimaal 80 jaar. Mogelijk deed ze haar professie op 24 februari 1571, want bij die datum staat in het memorieboek een professie van een Marij Jans. Dat zou inhouden dat ze maar heel kort in het klooster heeft gezeten.

Anna Jans staat in de lijst van buitenzusters uit 1577. Uit een aantekening blijkt dat haar alimentatie nog in 1580 is verhoogd. Ze ontbreekt in de boekhouding van 1597, waaruit blijkt dat ze tussen 1580 en 1597 is overleden. Mogelijk deed ze op 6 juni 1547 haar professie, want bij die datum komt in het memorieboek een professie van een Anna Jans voor.

Lijsbeth Sijbrants komt als buitenzuster in 1577 voor. Ze ontbreekt in de administratie van 1597 en is dus overleden tussen 1577 en 1597.

Geert Cornelis komt als buitenzuster in 1577 voor. Daarna is nog sprake van een verhoging van haar alimentatie. Ze ontbreekt in de administratie van 1597 en is dus overleden tussen 1577 en 1597.

Een van de zusters van Bethlehem trouwde na 1572, namelijk Geert Jans met Claes Gosensz. Zij koos dus bewust voor een werelds leven. Meer zusters die niet al op leeftijd waren, maakten deze keuze, maar dit was een kleine minderheid. In 1577 staat vermeld bij Marij Jaskis van Campen, van wie onbekend is uit welk klooster zij kwam, dat zij 'niet meer dan drie maenten' aan alimentatie had ontvangen 'door oorsaek dat zij met een ander wijffs man opter loop trock'.¹³⁷ Zij was er dus met een getrouwde man vandoor gegaan! Geert Jans, een voormalig zuster van het Gertrudisconvent, trouwde met Jan Bruijn. Zij woonde in 1577 in de woning ten noorden van de bagijnenpoort van het Gertrudisconvent. Deze kamer had onderdeel uitgemaakt van het convent waarin zij had gezeten. In 1585 staat Jan Bruijn 'als getrouwt hebbende een conventuale' als bewoner van deze woning genoemd.¹³⁸ In 1601 wordt zij voor het eerst weduwe genoemd. Vermoedelijk gaat het om de woning in de poort aan de Nieuwstraat naar de Wisselstraat die tegenwoordig nog steeds bestaat. Trijn Jans, een voormalige zuster van het Gertrudisconvent, trouwde met Sijmen Dircz. stoeldreijer. Zij staat als weduwe vermeld in 1597. Lijsbeth Claes, eveneens een voormalige zuster van het Gertrudisconvent, trouwde met Pieter Jan Minnes. Meer zusters uit Hoorn die zijn getrouwd, zijn niet bekend.¹³⁹

Zuster Griet Reijners van Bethlehem werkte enige tijd als koemaagd ten behoeve van de binnenzusters in het Agnesconvent. Ze kreeg hiervoor betaald en was dus in feite een personeelslid. Bijna

136 WFA, OAH, inv.nr. 150, bergnr. 108, fol. 32r.

137 WFA, OAH, inv.nr. 844, bergnr. 1982.

138 WFA, OAH, inv.nr. 841, bergnr. 1979.

139 Dit is wel bekend van een drietal zusters uit Medemblik. Folkou Zijverts van Hoorn, voormalige zuster van het Catharinaconvent, trouwde met Dirck Pietersz. (akte 1615.2 uit 1579); Aeffgen Reijers van Texel, voormalige zuster van het Mariaconvent, trouwde met Oom Job Jacobsz. (akte 1615.13 uit 1580); Elsgen Dircx van Zwaagdijk, voormalige zuster van het Mariaconvent, trouwde met Claes Cornelisz. de Wever (akte 1615.4 uit 1580). Voor alle drie werd een akte opgesteld waarin uitkoop van alle verplichtingen tot onderhoud door de weeshuisvoogden werd gedaan. WFA, Oud Archief stad Medemblik, toegangsnr. 0715-01, inv.nr. 1615.

alle personeelsleden van het Agnesconvent waren aanvankelijk voormalige zusters. In de boekhouding uit de jaren 1577-1581 komt een rubriek voor 'dits de uijtgift vande huijeren int clooster soe van cock, koemeijssens, brousters, siecke meijssen ende de tuijn meijt'.¹⁴⁰ Onder de namen van de vrouwen die worden genoemd, herkennen we zusters van het Gertrudis-, Catharina-, Cecilia- en Agnesconvent. Een aantal van hen woonde als buitenzuster in woningen op het terrein van het voormalige Agnesconvent.

10.7 Besluit

In 1572 kwam een einde aan het bestaan van klooster Bethlehem. In dit hoofdstuk hebben we de lange aanloop naar deze opheffing gevolgd. Vanaf de jaren twintig van de 16de eeuw verspreidde zich het protestantse gedachtegoed. De bestelde memoriemissen namen af en ergens halverwege de 16de eeuw waren deze definitief verleden tijd. De instrumentele devotie kwam ten einde. Al in 1529 ondervonden de zusters van Bethlehem de eerste tekenen van mindere tijden. Diverse baldadige jongeren, die geen enkel respect meer voor het kloosterleven hadden, vielen de zusters herhaaldelijk lastig en braken zelfs in het brouwhuis in. De pater was de grote afwezige in het gebeuren. Hij was al zeer lang biechtvader van de zusters, was op hoge leeftijd en kennelijk niet meer in staat zijn gezag te doen gelden. Na zijn overlijden kreeg Bethlehem, dat al onder de visitatie van de kruisbroeders stond, een kruisbroeder als nieuwe biechtvader die orde op zaken stelde. Het religieuze leven in het klooster beleefde in die tijd het hoogtepunt. Vermoedelijk bereikte de gemeenschap rond 1548 haar grootste omvang. In dat jaar sloeg echter ook het noodlot toe: mater, ondermater, procuratrix en pater overleden alle vier binnen een jaar tijd. De continuïteit in de gemeenschap was vervolgens weg, wat onder meer blijkt uit het feit dat het memorieboek slecht werd bijgehouden. Naar de oorzaak van hun overlijden kunnen we slechts gissen. Zij waren alle vier op leeftijd en daardoor wellicht bevattelijk voor ziekte. Waarschijnlijk speelden de slechte weersomstandigheden van dat jaar de zusters parten: het gras groeide slecht, het vee werd ziek, de opbrengsten van de weilanden waren te weinig en de graanprijzen lagen hoog. Het klooster, dat zo afhankelijk van de agrarische inkomsten was, werd hier zwaar door getroffen. De inkomsten uit memoriemissen waren weggevallen, waardoor de zusters volledig afhankelijk waren van de inkomsten uit kaas- en melkproductie.

Vanaf 1566 kwamen alle kloosters en conventen in moeilijk vaarwater terecht. De hagenpreek die bij Nieuwlicht in dat jaar werd gehouden, vormde het begin van een reeks gebeurtenissen die het lot van de kloosters en de kloosterlingen zouden bepalen. In 1567 werd Bethlehem door een klein groepje losbandige geuzen geplunderd. De kostbaarheden waren waarschijnlijk al in veiligheid in Hoorn gebracht, maar de schade was groot. Bij de geuzen sloot zich allerlei crimineel volk aan dat misbruik van de situatie maakte. Onder hen was Jan Lubbertsz., met de veelzeggende bijnaam Cranckhooft, die diverse diefstallen en andere misdaden op zijn naam had staan. Hij was een van de plundersaars van het klooster. De jaren daarna ging het snel bergafwaarts. De zusters probeerden hun gewone leven voort te zetten. Een aantal vrouwen deed nog haar professie. Toen Hoorn in 1572 de kant van Willem van Oranje koos, was het lot beslecht. Het financiële beheer van de goederen van de kloosters werd door de stad overgenomen. Een deel van de zusters vluchtte naar Amsterdam; een ander deel bleef in hun conventen achter. Zij werden samengebracht, of beter gezegd opgesloten, in het Ceciliaconvent. Uiteindelijk vond enkele maanden later daar alsnog een schifting plaats waarbij een deel naar Amsterdam werd gestuurd en de rest bij elkaar geplaatst in het Agnesconvent. Een einde aan alle ellende kwam pas in 1576 na de Pacificatie van Gent. Ondertussen waren de kloosters deels afgebroken en deels omgetimmerd tot woningen of hadden andere functies gekregen. Nieuwlicht werd zelfs al in 1572 en 1573 met de grond gelijk gemaakt. Slechts de koestal, het gebouw met de meest onbeduidende functie, bleef staan en werd tot woonhuis verbouwd. Bethlehem verdween in deze tijd eveneens van de kaart. Hoewel, ook hier bleef één gebouw staan, dat als woning werd gebruikt. In het volgende hoofdstuk volgen we de geschiedenis van deze boerenwoning Bethlehem.

140 WFA, OAH, inv.nr. 844, bergnr. 1982, fol. 92r.